

VAMMLAS
VAMMAISTEN LASTEN JA NUORTEN TUKISÄÄTIÖ

Vipuvoimaa
EU:lta
2014–2020

Euroopan unioni
Euroopan sosiaalirahasto

Osallisuutta osuuskunnista -hanke (ESR)

Matkalla kohti unelmia

– Osuuskuntamalli vammaisen nuoren
työelämäosallisuuden vahvistajana

Vammaisten lasten ja nuorten tukisäätiö -osatoteuttajan raportti

1.5.2015–30.4.2018

© Vammaisten lasten ja nuorten tukisäätiö 2018, Helsinki
Graafinen suunnittelu: Eeva Makkonen, Ad'eva
Valokuvat: www.shutterstock.com
ISBN 978-952-67919-5-1

Sisällysluettelo

Tiivistelmä.....	4
Abstract.....	5
Kiitokset.....	7
1 Johdanto	8
2 Osallisuutta osuuskunnista -hankkeesta.....	10
3 Vantaan kaupunki kuntakumppanina	11
4 Yhteistyöverkostomme.....	12
4.1 Vammaisjärjestöt	12
4.2 Osuustoimintakeskus Pellervo ja Osuustoiminnan Kehittäjät – Coop Finland ry.....	14
4.3 Työosuuskunta.fi.....	15
5 Vammaisten nuorten työelämäosallisuuden haasteita	15
5.1 Katsaus lainsäädäntöön.....	16
5.1.1 Vammaisten nuorten asemaan vaikuttavat kansainväliset velvoitteet	16
5.1.2 Osallisuus ja sosiaalinen vahvistaminen suomalaisessa lainsäädännössä.....	17
5.2 Vammaisen nuoren työelämäosallisuus.....	20
6 Osuuskuntamalli vammaisten nuorten työelämäosallisuuden edistäjänä	23
6.1 Vammaisten nuorten perustamiin osuuskuntiin liittyvät kannustinloukut ja muut kehittämiskohteet.....	24
6.1.1 Työkyvyttömyyseläke.....	25
6.1.2 Byrokratialoukku.....	26
6.1.3 Tiedonsaannin saavutettavuus	26
6.1.4 Palvelujärjestelmän toimivuus	27
6.2 Osuuskuntamallin hyödyntäminen työpaja- ja työtoiminnan kehittämisessä.....	28
7 Tästä on hyvä jatkaa eteenpäin	32
8 Lähteet	34

Tiivistelmä

Osallisuutta osuuskunnista -hankkeen (ESR) tavoitteena oli tuoda tietoa osuuskuntatoiminnasta vaikeassa työmarkkina-asetelmassa oleville, kuten vammaisille, mielenterveyskuntoutujille ja osatyökykyisille ihmisille. Näin haluttiin lisätä heidän työllistymisen vaihtoehtojaan. Hankkeen osatoteuttajat Kiiipulasäätiö, Aspa-säätiö, Mielenterveyden keskusliitto ja Vammaisten lasten ja nuorten tukisäätiö (Vamlas) kehittivät osuuskuntatoimintaa kukin omissa kumppanuskunnissaan. Vamlasin kuntakumppani oli Vantaan kaupungin työllisyyspalvelut. Vamlas järjesti Vantaalla osuuskuntainfoja ja -valmennuksia, joihin TE-toimiston ja Vantaan kaupungin työllisyyspalveluiden työntekijät ohjasivat asiakkaita ja osallistuivat itsekin. Työllisyyspalveluiden alaisuudessa toimiville valmennustalojen kuntouttavalle työtoiminnalle suunniteltu idea harjoitteluosuuskunnasta ei toteutunut. Sen sijaan Vamlas järjesti Vantaalla palveluohjauksen ja palvelumuotoilun koulutuksia. Koulutuksien tarkoitus oli tarjota kuntakumppanillemme uusia eväitä kehittää työllisyyspalvelujaan hankkeen tavoitteiden mukaisesti.

Vamlas halusi myös edistää vammaisten nuorten työelämäosallisuutta osuuskuntamallin avulla. Vammaisjärjestöt olivat tärkeä kohderyhmä hankkeessa, koska ne työskentelevät vammaisten nuorten parissa heidän työelämäosallisuutensa lisäämiseksi. Osuuskuntainfojen, selvitystöiden ja yhteisen tapahtuman järjestämisen lisäksi toteutimme järjestöille kyselyn talven 2017–2018 aikana. Kyselyn avulla haluttiin selvittää hankkeen vaikuttavuutta, järjestöjen tämänhetkistä resurssitilannetta, järjestöjen arviota osallistuvista vammaisista nuorista ja yhteistyömahdollisuuksien syventämistä. Vaikka kolmannen sektorin rooli vammaisten nuorten parissa on merkittävä julkisen puolen rinnalla, on järjestöjen työllisyyspalveluja karsittu rajusti niiden päärahoittajan toimesta. Olemme huolestuneet vammaisjärjestöjen arvokkaan työllistymisosaamisen puolesta.

Hankkeen aikana havaittiin, että varsinaisen hanketyön, kuten osuuskuntaneuvonnan, infojen ja valmennusten rinnalle tarvittiin muita toimenpiteitä, joita ilman hankkeen tavoitteiden toteutuminen jäisi vajavaiseksi. Näitä toimenpiteitä olivat osuuskuntamateriaalien saavutettavuuden kehittäminen ja vaikuttamistyö. Kun työskennellään vammaisten nuorten parissa, on tärkeää varmistaa aina käytettävien materiaalien ja palvelujen saavutettavuus. Vamlasin päämäärä on, että monenlaiset vammaiset nuoret huomioidaan. Saavutettavuuden kehittäminen todettiin tarpeelliseksi, sillä vaikka pystyimme hankkeessa tarjoamaan valmennuksia esimerkiksi selkokielellä ja suomalaisella viittomakielellä, osallistujille ei ollut tarjolla sopivia osuuskuntamateriaaleja itsenäistä tutustumista varten.

Vaikuttamista tarvittiin, koska törmäsimme vammaisten nuorten kanssa palvelujärjestelmän ongelmiin. Näitä olivat esimerkiksi yhteiskunnan matalat odotukset vammaisten nuorten työelämäosallisuudesta ja byrokratialoukku. Useat vammaisia koskevat tutkimukset ovat vahvistaneet nämä huolenaiheet todeksi. Osuuskuntamallin lisäksi muuttuva työelämä on tuonut vammaisille nuorille paljon mahdollisuuksia, mutta palvelujärjestelmä ei ole kyennyt muuttamaan tarpeeksi nopeasti. Tarvitaan enemmän tutkimustietoa vammaisten nuorten tilanteesta ja uusia yhteistyömuotoja esimerkiksi startup-yritysten kanssa. Yhteis-

työllä pystyttäisiin löytämään uusia avauksia ja keinoja vammaisten nuorten työelämäosallisuuden lisäämiseksi.

Työpaja- ja työtoimintaan osallistuvia ei voida sijoittaa automaattisesti työlainsäädäntömme ulkopuolelle. Näitä toimintoja tulisi kehittää yhä määrätietoisemmin kohti avoimia työmarkkinoita. Monipuolinen osuuskuntamalli olisi oiva työkalu tähän kehittämistyöhön. Osuustoimintakeskus Pellervo on julkaissut oppaan opiskelijoiden osuuskunnan perustamiseen ja tätä opasta voi myös hyödyntää, kun halutaan ottaa osuuskuntamalli käyttöön osallistujien sosiaalisen vahvistumisen ja työelämäosallisuuden lisäämiseksi.

Avainsanat: vammaiset, nuoret, osuuskunta, työelämä, osallisuus, sosiaalinen vahvistaminen

Abstract

The project “Work & Inclusion through labour co-operatives” developed a new type of labour co-operatives to advance the employment and inclusion of disadvantaged groups in society: people with disabilities, people with mental health conditions and other people with partial working capacity. Project was run by four organizations (Kiipula Foundation, Aspa Foundation, Finnish Central Association for Mental Health and Vamlas). The project partners worked in cooperation with cities and municipalities. Vamlas had a partnership with the city of Vantaa.

During the project, info sessions and training workshops were organized of co-operatives as a means of employment. The Vantaa city employment services unit and employment office staff were invited to the workshops, as well as job-seekers. The planned co-operative for the training workshops of the city employment services unit did not commence, so an alternative training in service management and service design was arranged for the staff. The goal of the training was to improve the skills of the city of Vantaa staff in developing their employment services.

Vamlas also wanted to further the inclusion of young people with disabilities in the labour market by using co-operatives as model for employment. Disability organizations were an important target group in the project because they also aim to improve the inclusion of young people with disabilities in working life. We organized information sessions, training workshops and conducted surveys together. Also, a survey was carried out for the disability organizations during 2017–2018. The purpose of the survey was to find out the status of the available resources in the organizations, the assessment of the project and to find possibilities for deepening cooperation. Based on the survey, it is evident that 3rd party employment services have been reduced due to the cutting of the funding of the disability organizations. We are concerned about this as these or-

ganizations have a vital role in providing employment services for people with disabilities.

In addition to the regular project work like organizing info sessions about co-operatives, we found that other activities were essential to reach the project goals. These are, for instance, improving accessibility of the information materials and raising awareness of some problems we recognized during the project. It was the role of Vamlas to ensure that information materials are accessible for young people with various disabilities. For example, even though we were able to provide training sessions with simplified language (selkokieli) and in Finnish sign language, there are still no sufficient materials available for individual learning afterwards.

Raising awareness and influencing work were required as we encountered problems in the service management system. In addition to complicated bureaucracy, the society has very low expectations of the employment of young people with disabilities. Changing working life offers new opportunities for young people with disabilities, but unfortunately the services are lagging behind. To improve this, we need more research, new innovations and cooperation with start-up companies, for instance.

It is not acceptable to place people participating in rehabilitating workshops completely outside the labour market. A co-operative business model would be a good tool for developing these activities towards an open labour market. Coop Center Pellervo has published a manual about starting a coop business with students in an educational institution, like vocational school. This manual can also be useful if we want to use the co-operatives model as a tool for social empowerment and increasing participation in working life.

Keywords: people with disabilities, young people, Co-operative, working life, inclusion, social empowerment

Kiitokset

Osallisuutta osuuskunnista -hanke oli jo hyvässä vauhdissa, kun hyppäsin mukaan. Kiitos Sari Pohjolalle, kun otit minut hyvin vastaan ja jaksoit kärsivällisesti perehdyttää minut. Edeltäjäni Pauli Leinonen siirtyi projektipäälliköksi Vamlasin Vahti-hankkeeseen, silti olen aina voinut kysyä häneltä neuvoa ja olemme käyneetkin antoisia keskusteluja. Paulilla on ollut taito saada minut luulemaan keksineeni loistavia ideoita, miten pääsen solmukohdista taas eteenpäin. Paulin lisäksi lämmin kiitos myös Vamlasin edelliselle kehittämispäällikölle, jo eläkkeelle siirtyneelle Marja Nevalaiselle, kun uskoit minuun ja osaamiseeni tarjoamalla tämän mielenkiintoisen työpaikan!

Vamlasille ja nykyiselle kehittämispäällikölle Karoliina Ahoselle kiitos, kun piditte minusta kiinni, vaikka työelämätulkkaukseeni kohdistui suuria, vaikeita muutoksia vuodenvaihteessa 2017–2018. Ensikieleni on suomalainen viittomakieli ja hanketyön aikana on ollut mielenkiintoista pohtia osallisuutta syvemmin myös äidinkieleni kautta. Suomalaisessa viittomakielessä osallisuus, osallistuminen ja osallistaminen sekoittuivat aiemmin keskenään, mutta nyt niille on vähitellen löydetty omia viittomia. Viittomakielessä osallisuus-viittoman toinen merkitys on ”mukaan, mukana” ja se kuvastaa minusta hienosti osallisuus-ajatusta.

Kiitos osuuskuntahankkeen aiemmalle päällikölle Mikko Metsäselle, kun saatoin soittaa milloin tahansa. Uskot osuuskuntamalliin edelleen lujasti ja antaumuksesi on ollut tarttuvaa! Uudelle hankepäällikölle Kirsi Ekille kiitos, kun ymmärsit ajatuksiamme ja pidit puoliamme neuvotteluissa hankkeen rahoittajan kanssa. Muiden osatoteuttajien kollegoihin on ollut iloa tutustua ja tehdä yhdessä lujasti töitä saavuttaaksemme hankkeen tavoitteita.

Vesa, olisin hukassa ilman kärsivällisyyttäsi hankkeen maksatusasioissa ja ESR-lomakkeiden selvittelyissä. Kanssasi on ollut ilo työskennellä ja vaihtaa ideoita.

Osuustoimintakeskus Pellervon toimitusjohtaja Sami Karhu, muistan vieläkin ensikohtaamisemme. Kiitos, kun et häkeltynyt hassusta tavastani ilmestyä spontaanisti toimistollenne. Sinulla on hieno taito saada ihmiset tuntemaan olonsa tervetulleeksi ja luoda mutkaton pohja hyvälle yhteistyölle! Matti Ketola, työsarjasi lisääntyi hanketyömme takia, silti et kertakaan sanonut vastaan. Meille ei jäänyt paljon aikaa parantaa saavutettavuutta, silti lähdit täysillä mukaan. Sinikka Huotari otti aina iloisesti vastaan, kun hain materiaaleja hanke-esittelyihin.

Kiitos myös Vantaan kaupungin työllisyyspalveluille ja TE-hallinnolle yhteistyöstä ja toivottavasti jatkatte kehitystyötänne määrätietoisesti, jotta yhä useammat työttömät oivaltaisivat uusia mahdollisuuksia ja näkisivät valoa sumun keskellä.

Jätän hyvillä mielin hanketyön taakseni ja lähden kohti uusia haasteita.

Heinolassa, pääsiäisenä 2018

Tiina Jaakola

Projektikoordinaattori

1 Johdanto

Vamlas erottui Osallisuutta osuuskunnista -hankkeen (ESR) muista osatoteuttajista siinä mielessä, että meidän painopisteenämme oli tukipalveluiden kehittämisessä työosuuskunnille. Katsoimme tärkeäksi varmistaa osuuskuntien perustamisen yhteydessä, että tukipalvelut olisivat kunnossa ja osuuskuntalaiset eivät kokisi jäävänsä yksin hankkeen päättymisen jälkeen. Tämä näkyi esimerkiksi yhteistyönä vammaisjärjestöjen kanssa ja erityisesti tiiviinä yhteistyönä kuntakumppanimme kanssa työllisyyspalveluiden kehittämiseksi. Valmistelimme pitkään harjoitteluosuuskunnan perustamista osana kuntakumppanimme Vantaan kaupungin kuntouttavan työtoiminnan kehittämistä.

Valmistelutyöstä kuntakumppanin kanssa Vamlasille muodostui vähitellen kokonaiskuva, miten osuuskuntamallia kannattaisi hyödyntää nuorten työpaja-toiminnan ja kuntouttavan työtoiminnan kehittämisessä. Tarkoituksena on, että pitkäaikaistyötön pääsisi työelämään kiinni entistä aiemmin ja tässä prosessissa työtön vahvistuisi ja luottaisi itseensä vähitellen yhä enemmän. Osuuskuntamalli tuo myös uusia mahdollisuuksia vammaisille nuorille heidän työelämäosallisuutensa vahvistamiseksi.

Tässä osatoteuttajakohtaisessa loppuraportissa ei käsitellä osuuskuntaa yritysmuotona, vaan keskitytään osuuskuntiin mallin tai työkalun näkökulmasta. Toivon, että erityisesti työllistämispalveluista vastaavat ja erityisoppilaitokset saavat raportista ideoita osuuskuntamallin hyödyntämiseen toiminnassaan. Kerron, mitä kaikkea osuuskuntamallissa on hyvä huomioida ja millä tavalla tämä malli auttaa vammaisia nuoria. Vammaisille nuorille on tarjottava yhdenvertaisuuden toteutumisen nimissä keinoja päästä mukaan työelämään ja saada työstään asianmukainen korvaus.

Raportissa käsitellään myös hankkeessa syntyneitä ajatuksia, millaisia haasteita vammaiset nuoret todennäköisesti kohtaavat osuuskuntatyössä. Ne pitää huomioida, jos osuuskuntamallin halutaan onnistuvan. Haasteita ovat esimerkiksi sosiaaliturvan kannustinloukut, palvelujärjestelmän kyvyttömyys mukautua työelämän muutoksiin, byrokratian kuormittavuus ja työllistämistä edistävien tahojen jäykkyys vammaisten nuorten ja heidän tarpeittensa kohtaamisessa. Kerron, miten ne näyttäytyvät vammaisten nuorten kannalta ja lisäksi myös teoreettiset näkökohdat väitteiden tueksi.

Vammaiset nuoret kohtaavat todistetusti paljon asenneongelmia myös yrittäjinä. Kerron konkreettisen esimerkin, joka tuli hankkeen aikana esille. Seuraavalla sivulla olevassa kuvassa on kaksi työosuuskuntiin vaikuttavaa selvitystä, toinen käsittelee vammaisten yrittäjyyttä¹ ja toinen hallituksen toimenpiteitä yrittäjyyden tukemiseen². Nämä selvitykset julkaistiin molemmat vuonna 2017, toinen helmikuussa ja toinen marraskuussa. Jostain kumman syystä selvitykset julkaistiin toisistaan erillään. Jälkimmäisessä selvityksessä mainittiin esimerkiksi maa-

1 Niemelä ym. 2017: Vammaisten henkilöiden yrittäjyys ja sen tuki.

2 Härmälä ym. 2017: Yrittäjyyden uudet suunnat – selvitys hallituksen toimenpiteistä yrittäjyyden vahvistamiseksi.

hanmuuttajat yrittäjinä, mutta vammaisia tai toista selvitystä ei mainittu. Tähän tulee kiinnittää huomiota jatkossa, jotta yhteiskuntamme muistaisi osoittaa arvostusta ja kannustusta myös vammaisten perustamille osuuskunnille ja vammaisille yrittäjille.

Kuva 1.

Vasemmalla on helmikuussa 2017 julkaistu selvitys Vammaisten henkilöiden yrittäjyydestä ja sen tuesta.

Oikealla saman vuoden marraskuussa julkaistu selvitys Yrittäjyyden uusista suunnista.

Asennekeskustelussa olisi tärkeää keskittyä myös konkreettisiin keinoihin. Keskustelu on tärkeää, mutta sen rinnalle tarvitaan myös ratkaisuja ja tekoja. Emme muuten saa riittävästi muutoksia aikaan. Tästä johtuen raportissa esitetään kriittisiä asioita, joita on parannettava, jotta vammaisten nuorten työelämäosuutta pystyttäisiin lisäämään. Vammaisilla nuorilla on paljon annettavaa työelämään, ja yhteiskunnan on tuettava heitä. Osuuskuntamalli on heille lupaava mahdollisuus, mutta se tulee ymmärtää oikein.

2 Osallisuutta osuuskunnista -hankkeesta

Kolmivuotisessa STM:n tukemassa valtakunnallisessa Osallisuutta osuuskunnista -ESR-hankkeessa (1.5.2015–30.4.2018) tavoitteena oli kehittää innovatiivista osuustoimintaa erityisesti kuntien työllistämispalveluiden ja sosiaalitoimen tueksi. Kunnan henkilöstöä koulutettiin, jotta he osaisivat kertoa pitkäaikaistyöttömille asiakkaille osuuskunnasta yhtenä työllistymisen mahdollisuutena. Hanke järjesti työnhakijoille osuuskuntainfoja ja -valmennuksia, jotta heidän osuuskuntatietonsa kasvaisi ja he osaisivat hakeutua sopiviin osuuskuntiin, jos oman osuuskunnan perustaminen ei tunnu sopivalta vaihtoehdolta.

Hankkeen osatoteuttajat, jotka olivat Vamlasin lisäksi Kiipulasäätiö, Aspa-säätiö ja Mielen terveyden keskusliitto, kehittivät osuuskuntatoimintaa kukin omissa kumppanuskunnissaan. Innovatiivisuuden lisäksi hankkeessa haluttiin kehittää matalan kynnyksen ohjaus- ja valmennuspalvelua osuuskuntien aloittamiseksi ja tarjota mahdollisuuksia edetä työllistymispolulla asteittain oman työkyvyn ja jaksamisen mukaan. Projektikoordinaattorit toimivat perustettujen osuuskuntien tukena hankkeen aikana ja irtautuivat niistä vähitellen.

Vamlasissa kehitettyä työn muotoilun Ratko-mallia (www.ratko.fi)³ hyödynnettiin hankkeessa Vamlasin monipuolisen koulutusosaamisen lisäksi. Toimimme osuuskuntaosaamista Vantaan kaupungin työllisyyspalveluiden henkilökunnalle ja muille työllistämisen ammattilaisille sekä työnhakijoille. Vamlasin osahankkeessa vammaisjärjestöt olivat tärkeä kohderyhmä, koska halusimme tiedottaa osuuskunnista työllistymisen vaihtoehtona vammaisille nuorille. Vamlasin erikoisosaamisena hankkeessa oli Ratko-mallin lisäksi viittomakielisen osuuskuntavalmennuksen toteuttaminen.

Hankkeen aikana on perustettu muutama osuuskunta, kuten esimerkiksi Taidokkaat (Ylöjärvi), Yrttivillytys (Forssa), Tulen liekki (Oulu) ja Team Kukouri (Kotka). Perustettujen osuuskuntien lisäksi vahvistimme osaamistamme työllisyysneuvonnassa kuntakumppaniemme kanssa. Harjavallassa pidettiin Ratko-työpajoja ja osuuskuntavalmennusta kehitysvammaisten työtoiminnan osallistujille. Kehitimme hankkeen aikana osuuskuntamateriaalien saavutettavuutta yhteistyössä sidosryhmien kanssa ja tekstitimme lokakuussa 2017 pidettyä loppuseminaaria, jotta kohderyhmämme voisi hyötyä hankkeen tuloksista mahdollisimman laajasti. Perustetuista osuuskunnista kerrotaan tarkemmin osatoteuttajien yhteisessä loppuraportissa.

Kiipu!

Aspa

Mielen terveyden
keskusliitto

VAMLAS
VAMMAISTEN LASTEN JA NUORTEN TUKISÄÄTIÖ

³ Lue esim. Vamlasin toiminnanjohtajan Pauliina Lampisen Ratko-mallia käsittelevä kirjoitus teoksessa Tuettu työllistyminen käytännössä (2016) s. 41–48.

3 Vantaan kaupunki kuntakumppanina

Vamlasin kuntakumppanina oli Vantaan kaupunki ja teimme kaupungin kanssa yhteistyötä työllisyyspalveluiden kehittämiseksi. Järjestimme osuuskuntainfoja, -valmennuksia ja koulutuksia, jotta työllisyyspalveluiden työntekijöillä olisi entistä monipuolisemmat valmiudet auttaa heikossa työmarkkina-asemassa olevia työllistymään. Näiden lisäksi yhteiskehittämiseen sisältyi alkuvaiheessa tavoite harjoitteluosuuskunnan perustamisesta osana kaupungin kuntouttavaa työtoimintaa. Harjoitteluosuuskunnan avulla oli tarkoitus mallintaa osuuskunta osaksi työtoiminnan kehittämistä. Ajatuksena oli, että harjoitteluosuuskunta toisi uusia tehtäviä työpajoille ja olisi lähempänä oikeaa työelämää. Näin pitkäaikaisyöttömien työllistymistä pystyttäisiin tukemaan tehokkaammin. Heitä pystyttäisiin ohjaamaan paremmin ja nopeammin avoimille työmarkkinoille.

Ehdotetussa harjoitteluosuuskuntamallissa yhdistettiin työvalmennuksen ja sosiaalisen kuntoutuksen elementtejä. Edellinen projektikoordinaattori Pauli Leinonen kehitti osuuskuntavalmennuksen prosessimallin, jossa tukitoimenpiteet toteutuvat valmennuksen ohella. Harjoitteluosuuskunnalle saatiin aluksi kaupungilta vahva tuki, kunnes kesällä 2016 alkoivat kaupungin resurssiongelmien, jotka vaikuttivat hanketyöhön merkittävästi. Vantaan kaupungin yhteyshenkilömme, ideamme eteenpäin vievä voima, siirtyi toisiin tehtäviin. Jouduimme aloittamaan puhtaalta pöydältä ja perehdyttämään uusia yhteyshenkilöitä harjoitteluosuuskunnan ideaan.

Hankkeessa oli henkilövaihdoksia myös samaan aikaan, mutta saimme silti yhteisestä ajatuksesta kiinni. Syksyn ja talven 2016 valmistelu- ja selvitystöiden pohjalta kaupungin uudet yhteyshenkilöt esittelivät harjoitteluosuuskuntaideaa johtoryhmälleen. Valitettavasti idealle ei saatu tukea, joten harjoitteluosuuskunnan testaaminen siirrettiin odottamaan sopivampaa ajankohtaa. Vaikka harjoitteluosuuskunnan käynnistämistä ei voitu toteuttaa, kehitystyö Vantaan kaupungin kanssa jatkui. Valmennustalojen henkilöstövaihtuvuus on erittäin suuri, koska vain noin 20 % työpajaohjaajista on vakituksessa työsuhteessa. Esitimme tältä pohjalta uuden kehittämis ehdotuksen, jossa panostimme henkilöstön koulutukseen, jotta heidän osaamisensa ja työotteensa kehittyisivät.

Järjestimme kokeellisesti palveluohjauskoulutuksen valmennustalojen työpajaohjaajille ja työvalmentajille toukokuussa 2017. Koulutukseen saatiin pari henkilöä mukaan myös vammaispalveluiden puolelta. Yksiköiden välinen yhteistyö on tärkeää ja toivottavasti kaupunki vahvistaa yhteistyötä hankkeen päättymisen jälkeenkin. Koulutus sai erittäin hyvää palautetta työntekijöiltä ja osallistujat pyysivät jatkokoulutuksia samasta aiheesta syksyille 2017. Työllisyyspalveluiden johdolta saatiin tukea asialle, joten toteutimme jatkokoulutuksen koko valmennustalojen henkilöstölle.

Lisäksi kokeilimme palvelumuotoilukoulutuksen järjestämistä valmennustalojen sosiaaliohjaajille ja työvalmentajille. Ajatuksena oli vahvistaa valmennustalojen keskinäistä yhteistyötä ja tarjota uusia työkaluja työpajatoimintaan osallistuvien palvelukokemuksen parantamiseen. Saatujen palautteiden perusteella palvelumuotoilukoulutukselle olisi kaivattu jatkoa, mutta hanketyön rajallisen toi-

minta-ajan vuoksi emme voineet tarjota enempää. Olemme onnistuneet hankkeessa kääntämään venettä vaikeasta tilanteesta uusille vesille ja tarjonneet kaupungin työllisyyspalveluille muutamia uusia työkaluja jatkokehittämistä varten. Toivomme, että kaupunki kiinnittää resurssiongelmaan erityistä huomiota. Henkilöstö on hyvin motivoitunutta ja haluaa kehittää osaamistaan, mutta tarvitsee tukea johdolta.

4 Yhteistyöverkostomme

Hankkeessa on hyödynnetty Vamlasin verkostoja, syvennetty niitä ja luotu uusia yhteistyösuhteita. Halusimme uusien yhteistyömuotojen avulla testata osuuskuntamallin innovatiivisuutta eri tavoin. Tämä tarkoitti muun muassa sitä, että laajensimme yhteistyöverkostoa ja haastoimme itseämme sekä sidosryhmiämme ajattelemaan asioita uudella tavalla. Raportissa käsitellään kuitenkin vain keskeisiä sidosryhmiä ja kerrotaan, mitä olemme tehneet heidän kanssaan. Verkostotyö on ollut tärkeä asia myös hankkeen tavoitteiden saavuttamisen kannalta.

4.1 Vammaisjärjestöt

Vammaisjärjestöt olivat Vamlasin yksi keskeinen kohderyhmä hankkeessa. Hankkeessa haluttiin luoda heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden parissa työskenteleville valmiuksia kertoa osuustoiminnasta työllistymisen vaihtoehtona. Tavoitteena on ollut, että vammaisjärjestöjen työllistymisasiantuntijoille muodostuisi vähitellen yhä vahvempaa osaamista työllistymisen tukemiseen. Heillä olisi valmiudet hyödyntää ja testata osuuskuntamallia työelämäosallisuuden lisäämiseen oman organisaationsa sisällä.

Järjestöjen kanssa on tehty monipuolista yhteistyötä muun muassa osuuskuntainfoja ja luentoja järjestämällä. Teimme yhteistyötä esimerkiksi Helsingin ja Uudenmaan näkövammaiset ry:n Ura käsillä- ja Invalidiliiton Yritystä! -hankkeiden kanssa. Esittelimme osuuskuntahanketta muutamissa vammaisjärjestöjen omissa tapahtumissa ja syksyllä 2016 järjestimme yhdessä Yritystä-hankkeen kanssa osuuskunta- ja yrittäjyysinfon vammaisille nuorille. Infossa oli osallistujia noin 30 ja siitä saatu palaute oli positiivista. Projektikoordinaattorit osallistuivat myös vammaisjärjestöjen yhteisiin työllisyyskokouksiin, joissa kerrottiin hankkeen toiminnasta ja tulevista tapahtumista. Hanke sai siis runsaasti ja hyvää näkyvyyttä.

Hanke osui usean vammaisjärjestön kannalta haastavaan aikaan, sillä ne ovat joutuneet järjestämään resurssiaan uudella tavalla vähentyneiden avustuksien vuoksi. Tästä johtuen halusimme selvittää vammaisjärjestöjen työllisyyspalveluiden resurssitilannetta. Kysely lähetettiin loppusyksyn 2017 aikana 15 eri vammaisjärjestölle ja kyselyprosessi ylitti odotukset. Alkuvaikeuksien jälkeen lähes jokaiselta saatiin vastaus. Ainoastaan yksi taho jätti vastaamatta. Saimme tehdystä kyselystä arvokasta tietoa ja lämmin kiitos jokaiselle osallistuneelle! Yksi kyselyn havainnoista on, että henkilökohtaisen kontaktin ottaminen on tärkeää useille vammaisjärjestöille ja juuri tästä syystä saimme korkean vastausmäärän.

Henkilökohtaisen kontaktoinnin merkitys näkyi siinä, että sähköisen kyselyn kautta saatiin vain puolet vastauksista ja puuttuvat vastaukset tulivat puhelinhaastattelulla.

Resurssien vähentyminen on ollut kasvava huolenaihe järjestöissä viime vuosina. Valitettavasti vastaukset osoittivat huolen todeksi. Kyselymme päättymisen jälkeen yksi vammaisjärjestöistä julkaisi tiedotteen YT-neuvottelujen käynnistymisestä vähentyneen STEA-tuen vuoksi. Osoittautui, että juuri järjestön työllisyyspalvelut ovat toinen YT-neuvottelujen kohteista. Kyselyyn vastanneista ainoastaan kahdella järjestöllä on omat työllisyysasiantuntijat. Muilta järjestöiltä resursseja on karsittu niin, ettei niillä ole ketään nimettyä henkilöä keskittymässä kohderyhmänsä työllistymisen edistämiseen. Jäljellä olevat työntekijät joutuvat olemaan ns. joka paikan höyliä.

Työllistymisen edistämisen toimenpiteet jäävät väkisin pinnallisiksi, kun ne tapahtuvat pääsääntöisesti hankkeiden kautta. Järjestöjen hankkeet eivät suinkaan ole tehottomia, mutta on kestäväntöntä yrittää edistää vammaisten työllisyyttä pelkästään katkonaisten hankkeiden avulla. Tulosten vaikuttavuuden kannalta se on erittäin lyhytnäköistä, sillä projektityöntekijöillä on harvoin mahdollisuus syventää osaamistaan pitkällä tähtäimellä. Hankkeissa on lyhyt toiminta-aika, ne toimivat tiettyjen tavoitteiden mukaisesti ja projektityöntekijät työskentelevät ennalta määrätyn ajan, jonka jälkeen he lähtevät kenties muualle töihin. Tällöin omaksuttu tärkeä osaaminen ja tietotaito katoavat helposti lähtevien työntekijöiden mukana. Haluamme ilmaista voimakkaan huolen vammaisjärjestöjen tärkeän erikoisosaamisen puolesta. Kolmatta sektoria tarvitaan edelleen julkisen vallan ohelle. Tätä aihetta käsitellään loppuraportissa, koska se vaikutti myös osuuskuntahankkeen tavoitteiden saavuttamiseen.

Järjestöjen yhteistyöhalukkuus oli erittäin suuri (100 % vastaajista). Huomasimme kuitenkin ristiriitaisuutta hankkeen kokemuksiin verrattuna. Ristiriita näkyi hanketyössä esimerkiksi siten, että laajasta tiedotustyöstä huolimatta emme saaneet vammaisjärjestöiltä monta spontaania yhteydenottoa osuuskuntainfojen järjestämiseksi. Järjestöjen yhteistyöhalukkuus on kyllä ilmennyt hankkeen aikana käytännössä, mutta yhteistyömuodoissa on vielä opeteltavaa. Tarvittaisiin enemmän rohkeaa kokeilukulttuuria ja tämä vaatii muutosta ajatustavoissa.

Tarvittaisiin uudenlaisia lähestymistapoja vaikuttavan yhteistyön lisäämiseksi ja yksi esimerkki on pop up -tyyppisten tapahtumien järjestäminen. Konseptia voi suunnitella ja valmistella huolella, mutta tämän jälkeen yhteistyö voisi olla spontaanimpaa. Silti on ollut havaittavissa positiivinen ilmiö, että järjestöjen keskinäinen yhteistyö on vähitellen laajentunut. Tämä näkyy esimerkiksi entistä useampina yhteisinä palaverina vaikuttamistyön vahvistamiseksi, isompien yhteistapahtumien järjestäminä ja hankkeiden keskinäisenä yhteistyönä. Jämähämisen välttämiseksi tarvitaan kuitenkin enemmän yhteisiä avauksia esimerkiksi yritysmaailmaan suuntaan, koska yritykset ovat yhä kiinnostuneempia yhteiskunnallisen vastuun kantamisesta osana liiketoimintaa. Järjestöt voisivat hyödyntää yritys-yhteistyökoulutuksia, joita esimerkiksi Vamlas on järjestänyt.

Puhelinhaastatteluja tehdessä totesimme, että Vamlasillakin on kehitettävää yhteistyön rakentamisessa. Tällaisen haastattelun voisi toteuttaa säännöllisesti

sopivin väliajoin. Se auttaisi meitä varmistamaan, että pysymme oikealla suunnalla. Kyselystä esimerkiksi kirkastui, että vammaisten nuorten työllisyysasioita täytyy painottaa voimakkaammin. Joillakin järjestöillä ei ole merkittävää huolta, mutta lähes kaikki pienemmät vammaisjärjestöt ovat vaikeassa tilanteessa. On vaarana, että eriarvoisuus vammaisten nuorten kesken lisääntyy. Vamlas on myös pieni organisaatio, mutta siitä huolimatta pystymme saamaan viestejämme kuuluviin ja tätä vahvuutta kannattaa hyödyntää myös eriarvoisuuden vähentämisessä.

Kyselyn tarkoitus oli myös auttaa meitä parantamaan kehittämishankkeitemme vaikuttavuutta ja syventämään yhteistyötä järjestöjen kanssa. Kyselyn aikana selvisi, että vammaisjärjestöt tarvitsevat edelleen suunnitelmallisuutta ja ennakointia. Suunnitelmia ei ole aina helppoa sovittaa yhteen kehittämishankkeiden kanssa. Meidän on kiinnitettävä tähän asiaan huomiota samalla kun tarjoamme uusia työkaluja ja näkökulmia yhteistyöhön. Olemme tulleet Vamlasin hanke- ja vaikuttamistyössä yhä tietoisemmiksi omista vahvuksistamme ja millaisiin asioihin ne on hyvä kohdistaa.

4.2 Osuustoimintakeskus Pellervo ja Osuustoiminnan Kehittäjät – Coop Finland ry

Coop Finland ry on osuustoiminnan ja yhteisryttämisen neuvojien valtakunnallinen yhdistys, joka ylläpitää jäsentensä neuvonta- ja kehittämistyössä tarvittavaa ammattitaitoa. Osuustoimintakeskus Pellervo toimii edunvalvonta- ja palvelukeskuksena, joka edistää osuuskuntien hyvinvointia, palveluita ja yrittämistä. Coop Finlandin rooli hankkeen vaikuttamistyössä oli merkittävä. Hankkeen aikana pidettiin esimerkiksi palaveri ELY-keskuksen kanssa, jotta työosuuskuntien jäsenet saisivat yhdenmukaisen tulkinnan työttömyyskorvauksen ja osuuskuntatyön yhdistämisestä eri TE-toimistoilta. Sen varmistamiseksi tarvittiin valtakunnallinen ohjeistus TE-toimistoille. Sen lisäksi Coop Finland oli mukana lausuntojen ja selvityksien laatimisessa.

Vamlasin yhteistyö Pellervon kanssa korostui hankkeen loppuvaiheessa, kun aloimme yhdessä parantaa osuuskuntamateriaalien saavutettavuutta. Aloitimme yhteistyön tekstittämällä lokakuussa 2017 pidetyn hankkeen loppuseminaarin, jonka Pellervo kuvasi. Sen jälkeen tekstitimme muutamia työosuuskuntien jäsenten ja osuuskunnan perustamisesta kiinnostuneiden kannalta hyödyllisiä webinaareja. Toteutimme myös selkokielen version Pellervon osuuskunnan perustamisesta kertovasta esitteestä. Pellervon verkkosivuilla on hyviä oppaita osuuskunnan perustamisen ja kehittämisen tueksi⁴. Pellervolla on myös oma Youtube-kanava, jonka kautta voi seurata tapahtumia, seminaareja ja webinaareja.

4 Kts. www.pellervo.fi -sivusto, klikkaa ylävalikosta "Tietoa osuustoiminnasta".

4.3 Työosuuskunta.fi

Tampereen yliopiston alaisuudessa toimiva tyoosuuskunta.fi -sivusto tarjoaa työosuuskuntalaisille hyödyllisiä työkaluja ja mahdollisuuden verkostoitua. Se on myös hyvä tietokanta sopivaa työosuuskuntaa etsiville. Vammasille on tärkeää rakentaa hankkeessa saavutettavia tukipalveluja osuuskuntatyöstä kiinnostuneille. Yksi tavoite on, että yhä useampi vammaisen nuori voisi hyötyä työosuuskunta-sivustosta ja tämän varmistamiseksi toteutimme sivustolle saavutettavuuden arvioinnin. [Papunet-sivusto](http://papunet.net) tarjoaa hyvän tietopaketin⁵, jos haluaa pohtia omassa organisaatiossa, miten parantaa esimerkiksi organisaation verkkosivujen saavutettavuutta.

5 Vammaisten nuorten työelämäosallisuuden haasteita

Hankkeen aikana huomasimme, että osuuskuntainfojen ja monipuolisen yhteistyön rinnalle tarvitaan vaikuttamistyötä. Hankkeen tavoitteiden saavuttamisen lisäksi se on tärkeää hankkeen vaikuttavuuden arvioinnin kannalta. Se selittää, miksi joitakin toimenpiteitä ei ole voitu toteuttaa hankkeen toiminta-aikana. Osuuskuntatietoisuuden lisäämisen lisäksi tarvitaan koottua tietoa vammaisten nuorten kohtaamista haasteista vaikuttamisen tueksi. Yhteiskunnassa vallitsee edelleen ajatustapa, ettei vammaisten odoteta osallistuvan työelämään ja hankkivan toimeentuloaan itse. Useat tutkimukset vahvistavat tätä ajatusta, esimerkiksi Ekholmin ja Teittisen (2014)⁶ tutkimus. Teittinen käsittelee lisäksi vuonna 2015 julkaistussa artikkelissaan vammaisten kohtaamia rakenteellisia esteitä työelämässä⁷.

Yhteiskunnan heikot odotukset vammaisten työllistymisestä eivät ole YK:n vammaisten oikeuksien yleissopimuksen (jäljempänä YK:n vammaissopimus), eikä yhdenvertaisuuslainsäädäntömme hengen mukaisia. Epäsuorasti tämä ajatustapa ilmenee esimerkiksi ontuvasti toimivassa palvelujärjestelmässä, joka on mukautunut erittäin huonosti nopeasti muuttuvaan työelämään. Muuttuva työelämä on kuitenkin avannut vammaisille nuorille uusia mahdollisuuksia, joita on valitettavasti hyödynnetty erittäin vähän. Tarvittaisiin uusia kehittämishankkeita, jotka selvittäisivät näitä mahdollisuuksia yhteistyössä esimerkiksi tekoälyn startup-yrityksien kanssa. Tekoäly on laaja käsite sisältäen muun muassa arkielämää helpottavia ratkaisuja⁸.

Tässä raportissa käsitellään havaintoja vammaisten nuorten työelämäosallisuuden haasteista. Niitä on tarpeen tuoda selkeästi julki, vaikka moni asia onkin jo vanhaa tietoa. Kriittisten asioiden muuttamiseksi ei ole tehty töitä riittävän tehokkaasti ja määrätietoisesti. Haasteiden ratkaisulla on kuitenkin iso merkitys sille, miten hyvin nuorten työelämäosallisuutta edistävien hankkeiden tavoitteita pystytään saavuttamaan nyt ja tulevaisuudessa. On tärkeää hyödyntää vam-

5 <http://papunet.net/saavutettavuus>.

6 Ekholm & Teittinen 2014: Vammaiset nuoret ja työntekijäkansallisuus. Osallistumisen esteitä ja edellytyksiä.

7 Teittinen 2015: Miksi vammaiset syrjäytyvät työelämästä? Rakenteellinen näkökulma.

8 Tekoälyohjelman ohjausryhmä 2017, s. 62–63.

maisten nuorten arvokasta osaamista, mutta tämä ei onnistu, jos he eivät saa tarvitsemaansa tukea. Raportissa tuodaan esiin myös teoreettista tutkimustietoa käytännön havaintojen tueksi.

5.1 Katsaus lainsäädäntöön

Valtakunnallinen työpajayhdistys ry on julkaissut tutkimuksen⁹ nuoren sosiaalisesta vahvistamisesta. Tässä raportissa ei käsitellä sosiaalista vahvistamista käsitteenä ja palveluina, vaan sitä miten suomalainen lainsäädäntö tuntee nuorisosalalla vakiintuneita termejä. Millaisia lainsäädännöllisiä keinoja on edistää vammaisten nuorten työelämäosallisuutta ja osallistumista yhteiskunnassa? Suomalaisen lainsäädännön lisäksi luodaan katsaus Suomea sitoviin kansainvälisiin velvoitteisiin, koska kyseisiä velvoitteita on otettava huomioon myös vammaisten nuorten kohdalla.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) tutkimuksen¹⁰ mukaan osallisuus voidaan ymmärtää laajasti riippuen siitä, mistä näkökulmasta sitä tarkastellaan. Tutkijat loivat osallisuudelle kolmikerroksisen viitekehityksen, jonka kerrokset eivät kuitenkaan ole toisiaan poissulkevia. Näitä ovat 1) osallisuus omaan elämään, 2) osallisuus vaikuttamisprosesseihin palveluissa, lähipiirissä, elinympäristössä ja yhteiskunnassa ja 3) paikallinen osallisuus, jossa pystyy liittymään erilaisiin hyvinvoinnin lähteisiin sekä elämän merkityksellisyyttä ja arvokkuutta lisääviin vuorovaikutussuhteisiin ja vaikuttamaan resurssien jakamiseen.¹¹ Osuuskuntahanke oli mukana myös Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohankkeessa SOKRAssa (ESR), joka päättyy vuonna 2020¹². Sokra-hankkeen tarkoitus on selvittää heikommassa asemassa olevien osallisuuden palasia.

5.1.1 Vammaisten nuorten asemaan vaikuttavat kansainväliset velvoitteet

Syrjintäkielto takaa sen, että kansainväliset sopimukset koskevat yhtäläillä vammaisia nuoria, mutta tässä käsitellään vain paria keskeistä nuorten osallistumiseen ja osallisuuteen vaikuttavaa sopimusta. Yksi kansainvälisistä velvoitteista on YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista (YK:n vammaissopimus). YK:n vammaissopimus vahvistaa vammaisten henkilöiden oikeuksia. Käytännössä uutena asiana on 2 artiklassa määritelty velvoite kohtuullisiin mukautuksiin¹³, jotta vammaiset nuoret pääsisivät nauttimaan tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteutuksesta sekä oikeudesta täysimääräiseen ja tehokkaaseen osallistumiseen ja osallisuuteen (artiklat 1 ja 3).

9 Kuure ym. 2015: Sosiaalinen vahvistaminen käsitteenä ja palveluina. Sosiaalisen vahvistamisen kehittämistoiminnan tuloksia.

10 Isola ym. 2017.

11 Isola ym. 2017, s. 23–51.

12 Kts. lisätietoa: <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijatyo/hankkeet-ja-ohjelmat/sokra>.

13 Vamlas julkaisi 28.3.2018 kohtuullista mukautusta käsittelevän artikkelin, josta voi lukea lisää: <https://www.vamlas.fi/kohtuulliset-mukautukset-yhdenvertaisuuden-edistajina/>.

Vammaisiin lapsiin keskittyvä artikla (artikla 7) korostaa muun muassa lapsen edun ensisijaisuutta ja sitä, että lapselle on varmistettava vammaisuutensa ja ikänsä mukaista apua esimerkiksi näkemyksensä vapaaseen ilmaistamiseen. Tämä on vammaisten lasten ja nuorten kannalta monin tavoin merkittävä sopimus, koska se käsittelee laajasti miten eri tavoin osallistumista ja osallisuutta tulee edistää. Vammaisten lasten ja nuorten kannalta toinen keskeinen YK-sopimus on LOS eli YK:n lasten oikeuksien sopimus. Kaikki alle 18-vuotiaat kuuluvat tämän sopimuksen piiriin. Syrjimättömyys (artikla 2), lapsen edun ensisijaisuus (artikla 3), oikeus saada esittää omat näkemykset (artikla 12) ja oikeus elämään, henkiinjäämiseen ja kehittymiseen (artikla 6) toimivat LOS:n läpileikkaavina periaatteina.

EU keskittyy paljolti oikeuteen opiskella, työskennellä, liikkua vapaasti ja asua koko EU:n alueella ja saada terveydenhoitoa toisessa EU-maassa. EU:n nuorisopoliittinen valkoinen kirja¹⁴ keskittyy nuorten osallisuuteen ja osallistumisen edistämiseen. Tämä valkoinen kirja perustuu laajaan, vuosina 2000–2001 järjestettyyn kuulemiseen. Kuulemisen perusteella syntyi neljä keskeistä ehdotusta, jotka ovat 1) nuorten aktiivista osallistumista edistetään, 2) nuorille myönnetään entistä enemmän vaihtoehtoja oppimiseen ja kokemusten kartuttamiseen, 3) nuorten itsenäisyyttä tuetaan entistä vahvemmin, ja 4) nuoria kuunnellaan ja otetaan enemmän aidosti mukaan päätöksentekoon. Tämän lisäksi valtioneuvosto on esimerkiksi julkaissut nuorten osallisuutta käsittelevän kannanoton¹⁵. Vammaisten nuorten kannalta merkittävää EU:n tasolla on ehkä kuitenkin se, että EU ratifioi YK:n vammaissopimuksen joulukuussa 2010. Tämä sopimus tuli EU:ssa voimaan tammikuussa 2011.

5.1.2 Osallisuus ja sosiaalinen vahvistaminen suomalaisessa lainsäädännössä

Vuonna 2015 voimaan tulleeseen sosiaalihuoltolakiin (1301/2014) sisältyy toimintakyvyn määritelmä. Hallituksen esityksessä¹⁶ toimintakykyyn katsotaan kuuluvan sekä sosiaalinen että fyysinen toimintakyky. Psykkisestä ja kognitiivisesta toimintakyvystä sen sijaan ei ole mainittu. Sosiaalinen toimintakyky ja sen tukeminen ovat hallituksen esityksen mukaan sosiaalihuollon keskeisiä tavoitteita. Esityksessä käytetään Kannasojan¹⁷ väitöskirjassa määriteltyä käsitettä:

”Sosiaalinen toimintakyky voidaan määritellä yksilölliseen ja yhteisölliseen kasvuun ja kehitykseen pyrkiväksi sosiaalista toimintaa ohjaavaksi tulevaisuuteen orientoineeksi asenteeksi itseä ja muita kohtaan.”

Hallituksessa esityksessä viitataan Kannasojaan edelleen seuraavasti:

”Nuorten sosiaaliseen toimintakykyyn sekä sen rakentumiseen ja kehittämiseen liittyvässä tutkimuksessa perheen heikko toimivuus on toiminnan este laskiessaan nuorten itsevarmuutta.”

14 Euroopan komission valkoinen kirja. EU:n nuorisopoliittikan uudet tuulet. Hyväksytty Brysselissä 21.11.2001. KOM(2001) 681.

15 EU:n tulevaisuutta pohtiva nuorten ryhmä 2013. Mikä EU:sta tulee isona? Nuorten näkemys EU:n tulevaisuudesta. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 2/2013.

16 HE 164/2014 vp. Hallituksen esitys sosiaalihuoltolaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi, s. 98.

17 Kannasoja 2013, s. 201.

Kannasoja avaa väitöskirjassaan käsitettä nuoren itsevarmuus siten, että se voidaan ymmärtää lähes samoin kuin itseluottamus. Nuoren sosiaalinen toimintakyky heikkenee, jos hänellä ei ole riittävästi itsevarmuutta tai itseluottamusta. Tämä ilmenee muun muassa siten, ettei nuori kykene asettamaan tavoitteita itselleen, ei tavoittele työtä tai opiskelupaikkaa. Puute näkyy myös haluttomuutena hakeutua esimerkiksi päihdekuntoutukseen.

Sosiaalihuoltolain hallituksen esitykseen sisältyy vielä sosiaalisen kuntoutuksen käsite. Sosiaalisella kuntoutuksella vahvistetaan henkilön kykyä selviytyä arkipäivän toiminnoista, vuorovaikutussuhteista ja oman toimintaympäristönsä rooleista. Kuntoutusta on toteutettava esityksen mukaan tiiviissä yhteistyössä lääkinnällisen, ammatillisen ja kasvatuksellisen kuntoutuksen kanssa osana monialaista kuntoutusjärjestelmää. Jostain syystä kolmatta sektoria ei ole mainittu tässä esityksessä. Järjestöjen asiantuntijuutta on tärkeää hyödyntää myös osana moniammatillista kuntoutusta jo kuntoutussuunnitelmaa tehdessä nuoren niin halutessa.

Sosiaalityön käytännössä nuoria palvellaan pääsääntöisesti lastensuojelulain kautta, vaikka iän puolesta nuori on oikeutettu myös aikuissosiaalityöhön¹⁸. Tämä johtunee osittain siitä, että lastensuojelulaissa tulkitaan YK:n lasten oikeuksien sopimuksen tavoin alle 18-vuotiaat lapsiksi ja 18–20 -vuotiaat nuoriksi henkilöiksi. Vammaisten nuorten kohdalla vammaispalvelu- ja koulutuslainsäädäntö vaikuttaa osaltaan siihen, mihin palvelupiiriin he kuuluvat, mikä voi olla hyvin sekavaa. Lisäksi on ammatillista kuntoutusta koskeva lainsäädäntö.

Lastensuojelulain (417/2007) tarkoituksena on varmistaa lapselle ja nuorelle oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Lain mukaan vanhemmilla ja muilla huoltajilla on ensisijainen vastuu lapsen hyvinvoinnista. Esimerkiksi nuorisotyö voi lastensuojelulain nojalla osallistua ennaltaehkäisevään toimintaan. Nuorisososiaalityö on kuitenkin lainsäädännöllisesti tuntematon käsite. Nuorisotyössä sen sijaan on totuttu käyttämään termejä sosiaalinen nuorisotyö, erityisnuorisotyö ja kohdennettu työ. Kohdennettuun työhön katsotaan kuuluvan kaikki työ, jota tehdään eri tavoin oireilevien nuorten parissa. Lastensuojelulaissa osallisuus, kuuleminen ja toivomusten ja mielipiteiden selvittäminen kuuluvat nuoren sosiaalisen vahvistamisen lähikäsitteisiin.¹⁹

Lapselle ja nuorelle turvataan lastensuojelulain nojalla oikeus saada tietoa häntä koskevassa lastensuojeluasiassa ikäänsä ja kehitystasoansa vastaavalla tasolla. Hänelle annetaan mahdollisuus esittää mielipiteensä. Päätöksenteossa on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen tai nuoren mielipiteisiin ja toivomuksiin. Ne voidaan jättää selvittämättä lastensuojelulain mukaan vain, jos selvittäminen vaarantaisi lapsen terveyttä tai kehitystä tai kuuleminen on muutoin ilmeisesti tarpeetonta. Lastensuojelulaki ymmärtää osallisuuden voimaannuttavana ulottuvuutena. Lapsi tai nuori kasvaa myös palvelujärjestelmän käyttäjänä kun hänen kansalaisuutensa vahvistuu. Riittääkö lastensuojelussa osaamista vammaisten lasten ja nuorten osallisuuden vahvistamiseen?

18 Kuure 2015, s. 39.

19 Kuure 2015, s. 39–40.

Perusopetuslain (628/1998) mukaan peruskoulun tulee vahvistaa nuoren sivistystä ja tasa-arvoisuutta yhteiskunnassa. Tämän lisäksi koulun on huolehdittava, että oppilailla on edellytyksiä osallistua koulutukseen ja muutoin kehittää itseään. Ei siis riitä, että opetetaan tietoja ja taitoja, vaan koulun on varmistettava nuoren valmiudet toimia vastuullisena ja aktiivisena kansalaisena. Sosiaalisen vahvistamisen kannalta erilaiset tukitoiminpiteet ovat myös keskeisiä. Niitä ovat esimerkiksi tuki- ja erityisopetus, nuoren oikeus tulkkaus- ja avustajapalveluihin sekä apuvälineisiin, pidennetty oppivelvollisuus ja oikeus opetusjärjestelyistä poikkeamiseen tai vapauttamiseen. Oppilashuollon tehtävään kuuluu myös parantaa osallistumismahdollisuuksia ja sosiaalista hyvinvointia.

Ammatillisesta koulutuksen lain (620/1998) henki oppilaiden osallisuuden vahvistamisessa on pitkälti sama kuin perusopetuslaissa. Lisänä on kuitenkin viittaus elinikäiseen oppimiseen. Vammaisen nuoren kannalta keskeistä on myös ammatilliseen koulutukseen valmentava koulutus. Vaikeimmin vammaisten opiskelijoiden tueksi on perustettu oma koulutuskokonaisuus, jonka nimi on työhön ja itsenäiseen elämään valmentava koulutus. Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki (1287/2013) keskittyy yhteisölliseen ja yksilöllisen opiskelijahuoltoon, sekä siihen, että nuorten mielipiteitä kuullaan. Liikuntalaissa (390/2015) sosiaalisen vahvistamisen rooli näkyy liikunnan yhteisöllisyydessä.

Laki työllistymistä edistävästä monialaisesta yhteispalvelusta (1369/2014) eli niin sanottuna TYP-laki katsoo alle 25-vuotiaiden kohdalla pitkäaikaistyöttömiksi yli kuusi kuukautta työttömänä olleet. Yli 25-vuotiaiden kohdalla pitkäaikaistyöttömäksi määritellään yli 12 kuukautta työttömänä ollut työnhakija, minkä jälkeen tämä siirtyy palvelukeskuksen asiakkaaksi. Kuntien vastuuta pitkäaikaistyöttömyyden hoidosta on lisätty. Laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001) velvoittaa kunnan järjestämään kuntouttavaa työtoimintaa aktivointisuunnitelman mukaisesti.

Työvoimahallinnossa käytetään vajaakuntoinen tai osatyökykyinen -käsitteitä. Osatyökykyisellä tarkoitetaan henkilöä, jolla on haasteita työmarkkinoilla joko vammansa tai sairautensa vuoksi. Tämä käsite ei kuitenkaan kerro suoranaisesti, millainen kyky henkilöllä on tehdä töitä²⁰. Vajaakuntoisiksi katsotaan työvoimahallinnossa myös nuoret, joilla on mielenterveysongelmia²¹. Laki julkisesta työvoima- ja yrityspalvelusta (916/2012) jakaa henkilöasiakkaat kolmeen linjaan: 1) työnvälitys- ja yrityspalvelut, 2) osaamisen kehittämispalvelut, ja 3) tuetun työllistymisen palvelut. Kaksi viimeksi mainittua linjaa vastaavat tavallisesti etsivän nuorisotyön kautta tulleiden tai työpajanuorten palveluista²².

Kuntalaki (410/2015) painottaa nuoren osallisuutta kunnallisen päätöksenteon näkökulmasta. Lain vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (380/1987) tarkoitus on "edistää vammaisen henkilön edellytyksiä elää ja toimia muiden kanssa yhdenvertaisena yhteiskunnan jäsenenä sekä ehkäistä ja poistaa vammaisuuden aiheuttamia haittoja ja esteitä". Tähän lakiin sisältyy muun muassa palvelutarpeen selvittäminen ja palvelusuunnitelman laa-

20 Kuure 2015, s. 44.

21 Asplund ym. 2014, s. 63.

22 Kuure 2015, s. 43–44.

timinen, vammaisille tarkoitettujen palvelujen, kuten vaikeavammaisen henkilön kuljetuspalvelujen järjestäminen, päivätoiminnan, henkilökohtaisen avun ja palveluasumisen järjestäminen. Vammaispalvelulaki ei ole vielä uudistettu huomiomaan YK:n vammaissopimusta ja yhdenvertaisuuslain (1325/2014) tuomia velvoitteita, kuten kohtuullisten mukautusten tekemistä.

Kuten ilmenee, lainsäädännöllisesti osallisuutta ja sosiaalista vahvistamista edistetään monin eri tavoin. Yllä mainittu luettelo ei ole tyhjentävä. Ongelmana on juuri lainsäädännön laaja ja sekava kirjo. Vammaisten nuorten kohdalla kirjo on vielä suurempi ja siksi syntyy väliinputoamisen uhka. Nuorta, jolla on esimerkiksi lievä kehitysvamma tai muita kognitiivisia haasteita ei välttämättä katsota kuuluvan vammaispalvelulain piiriin. Silti hän saattaa tarvita tukitoimenpiteitä. Tällöin apua tarvitsevaa nuorta saatetaan pompottaa viranomaiselta toiselle, kuka ei osaa auttaa häntä. Nuorelle pitäisi voida tarjota hänen tarvitsemansa tukitoimenpiteet ilman, että viranomaisen lain tulkinta estää sen.

5.2 Vammaisen nuoren työelämäosallisuus

Vammaisilla nuorilla on tutkimuksien perusteella muita vähemmän osallisuuden kokemuksia. Yksinäisyys on myös yleisempää vammaisten nuorten keskuudessa kuin niin sanotuilla vammattomilla nuorilla. Vammaisten nuorten joukossa yksinäisyyttä koki 17 % pojista ja 26 % tytöistä, kun valtaenemmistön pojilla tämä määrä on 5 % ja tytöillä 10 %. Silloin kun yksinäisyyden tunne on pitkittynyt, sillä on lukuisia negatiivisia vaikutuksia, kuten nuoren elämänlaadun ja hyvinvoinnin heikentyminen, mikä altistaa psyykkiselle ja fyysiselle sairaudelle.²³

Vammaiset nuoret kuuluvat tavallisesti yhteiskuntamme heikompiosaan. Tähän joukkoon kuuluvat ihmiset kokevat elämässään usein monenlaista ennakoimattomuutta ja turvattomuutta. Tämä puolestaan heikentää autonomisuutta ja pahimmassa tapauksessa katkaisee heikossa asemassa olevan yhteyden omiin voimavaroihinsa.²⁴

Kun vammaisen nuori putoaa yhteiskunnastamme esimerkiksi juuri haastavassa nivelvaiheessa²⁵ ja on ollut liian pitkään omissa oloissaan, sosiaalisten suhteiden luominen muuttuu yhä vaikeammaksi. Tässä tilanteessa nuori tarvitsee entistä enemmän tukea löytääkseen polun takaisin yhteiskuntaan. Osallistavien toimenpiteiden onnistuminen pitkittyy ja avuntarve monimutkaistuu ja muuttuu yhteiskunnalle yhä kalliimmaksi. Lisäksi vammaisen nuori tarvitsee enemmän erilaisia sosiaalisia etuuksia ja kuntoutusta.

Vammaisten henkilöiden omaelämäkerrallisuuteen liittyvä tutkimus vahvisti, että syntymästään saakka vammaiset tai lapsuudessa vammautuneet elävät nuoruuttaan usein keskivertoa pidempään. Muun muassa kuntoutusmahdollisuuksien ja apuvälineiden puute, ympäristön ylihuolehtiminen tai syrjäinen asuinpaikka

23 THL:n tiivistelmä laajasta Kouluterveyskyselystä, s. 3: "Toimintarajoitteisten nuorten hyvinvointi ja avun saaminen – Toteutuuko yhdenvertaisuus?" <http://www.julkari.fi/handle/10024/135231>.

24 Isola ym. 2016 s. 150–160.

25 Nivelvaihe tarkoittaa siirtymää esimerkiksi toisesta koulusta toiseen tai koulutuksesta työelämään. Vammasin toiminnanjohtaja Pauliina Lampinen ja kehittämisspäällikkö Karoliina Ahonen kirjoittivat aiheesta artikkelin nimeltään "Vammaisten nuorten siirtymävaiheet". Nuorisotutkimus 4/2017. 35. vuosikerta. s. 50–54.

vaikuttavat siihen, että vammainen nuori ei välttämättä pääse kokemaan tavannaista nuoruutta muiden ikätoveriensä tavoin.²⁶

Kansainvälisissä tutkimuksissa on havaittu, että vammaisten nuorten joukossa on neljä erityistä tukea ja kannustusta tarvitsevaa ryhmää. Nämä ovat mielen-terveysongelmaiset nuoret, hyvin vaikeavammaiset nuoret, myöhemmässä iässä vammautuneet nuoret sekä nuoret, jotka saavat vähemmän tukea kotoaan esimerkiksi vanhempien alhaisen koulutuksen vuoksi. Sosiaalinen eriarvoisuus kohdistuu vammaisiin nuoriin vielä voimakkaammin kuin vammattomiin nuoriin. Tästä aiheesta olisi hyvä tehdä suomalaisia tutkimuksia, sillä olisi tärkeää saada syvempi ymmärrys, pätevätkö kansainväliset tulokset Suomessa ja tietoa siitä, millaista tukea vammaiset nuoret meillä tarvitsevat. On jäänyt hieman epäselväksi, mitä ”hyvin vaikeavammainen” tarkoittaa, sillä esimerkiksi Suomessa käytössä oleva invalidiprosentti antaa huonosti tietoa tuen tarpeesta. Täyden invalidiprosentin saaneilla vaikeavammaisilla nuorilla voi olla toisiinsa nähden täysin erilainen toimintakyky ja tuen tarve.

Nuorisotutkimuksissa on todettu, että vammaisista nuorista on tehty aivan liian vähän tutkimusta Suomessa²⁷. Tarvittaisiin parempaa ymmärrystä erityisesti heidän työelämäkokemuksistaan²⁸. Onneksi eri hankkeiden tulosten lisäksi esimerkiksi THL:n teettämä laaja Kouluterveyskysely (2017), Ekholmin ja Teittisen tutkimus (2013), Sari Loijaksen (1994), Helena Ahposen (2008) ja Aino Äikäksen (2012) selvitystyöt ovat tuoneet arvokasta tietoa. Ne eivät ole kuitenkaan riittäviä ja systemaattiset tiedot puuttuvat. Suomi onkin saanut YK:lta huomautuksia vammaisten elämää koskevista puutteellisista tilastotiedoistaan.

Yhdenvertaiset mahdollisuudet koulutukseen, sijoittuminen avoimille työmarkkinoille ja palkkatyöhön, oikeus mahdollisimman itsenäiseen asumiseen ja riittävät terveydenhuollon palvelut ovat keskeiset elementit osallisuuden toteutumisessa yhteiskunnassamme²⁹. Vammaisille nuorille nämä asiat ovat usein vaikeammin saavutettavissa, vaikka syrjästäkiellon mukaan niin ei saisi olla. Äikäs (2012) toi tutkimuksessaan esille, että vaikeavammaisten nuorten aikuisten integroituminen yhteiskuntaan on koulutuksen yksi tärkeä tavoite, silti se on haastavaa ilman tarvittavia tukitoimia³⁰. Palvelujärjestelmään liittyviä haasteita käsitellään jäljempänä.

Keväällä 2018 on julkaistu YK:n vammaissopimuksen kansallinen toimintaohjelma 2018–2019³¹. Tätä varten toteutettiin sähköinen kysely syksyn 2017 aikana tukemaan YK:n vammaissopimuksen kansallista täytäntöönpanoa³². Kyselyn tuloksissa korostettiin erityisesti riittävää elintasoa, sosiaaliturvaa, tuettua päätöksentekoa ja vammaisten ihmisten mielipiteiden kuulemista. Vammaisten henkilöiden osallisuuden katsottiin toteutuvan parhaiten silloin, kun he saavat mahdollisuuden tulla kuulluksi ja saavat tarvitsemansa avun ja tuen. Vammais-

26 Ekholm ym. 2014, s. 16, Murto 2007, Hynynen 2001.

27 Ekholm ym. 2014, s. 17.

28 Niemelä 2010, s. 109; Irjala 2017, s. 51.

29 Niemelä 2010, s. 109; Irjala 2017, s. 51.

30 Äikäs 2012, s. 115.

31 STM 2/2018.

32 Hoffrén 2017.

palveluissa paljon käytetyn kilpailutuksen katsotaan heikentävän vammaisten henkilöiden osallisuutta ja yksilöllisten tarpeiden huomioon ottamista.

Työtä ja työllistymistä koskevissa vastauksissa lähes kaikki 577 vastaajaa katsoivat, että oikeus saada työtä ja tehdä työtä yhdenvertaisesti muiden kanssa on toteutunut joko huonosti tai melko huonosti³³. Määrä on huolestuttavan suuri ja vahvistaa käsitystä, että vammaisten työllisyyteen on panostettava erittäin voimakkaasti. Samankaltaisiin tuloksiin päättyi myös yhdenvertaisuusvaltuutetun tekemä selvitys vammaisten syrjäntäkokemuksista arjessa³⁴. Vammaisten nuorten osalta kritisoitiin erityisesti sitä, että heille suositellaan eläkkeelle siirtymistä turhan herkästi, kun nuori valmistuu ammattikoulusta³⁵. Eläkkeelle siirtymisen tulisi olla Suomea sitovien kansainvälisten velvoitteiden ja suomalaisen lainsäädännön perusteella viimesijainen vaihtoehto. Tämä ei ole toteutunut käytännössä.

Kehittämisehdotuksiksi vammaisten työllistymisen parantamiseksi esitettiin erityisesti asenteisiin vaikuttamista ja tukimuodoista tiedottamista työnantajille. Toivottiin myös, että työnantaja kannustettaisiin eri tavoin palkkaamaan vammaisia henkilöitä töihin. Vastaajat katsoivat tärkeiksi, että he saivat työhönvalmennusta, työkokeiluja ja henkilökohtaisen avustajan. He toivoivat myös, että työntehtäviä voitaisiin räätälöidä sopiviksi ja osa-aikatyö olisi myös mahdollista.³⁶ YK:n vammaissopimuksessa ja yhdenvertaisuuslaissa mainituista kohtuullisista mukautuksista ja positiivisesta erityiskohtelusta ei ole mainittu, joten ne ovat todennäköisesti vielä vieraita asioita.

33 Hoffrén 2017, s. 49.

34 Yhdenvertaisuusvaltuutetun selvitys 2016.

35 Hoffrén 2017, s. 51.

36 Hoffrén 2017, s. 49–51.

6 Osuuskuntamalli vammaisten nuorten työelämäosallisuuden edistäjänä

Hankkeessa pidettiin loppuseminaari lokakuussa 2017. Kehitysjohtaja Petteri Ora Kiipula-ammattiotopistosta kiteytti seminaarin avauspuheenvuorossaan osuuskuntatyön näin:

”Osuuskunta on toiminut opiskelijoiden oppimisen alustana. Siinä on opittu tekemällä käytännön työtä. – Osuuskunta taipui varsin moneen. Se on hyvin käyttökelpoinen yrityksen väline, yrittämisen väline. Se toimii tuottamisen välineenä. Siinä voidaan tuottaa jäsenistölle tai asiakkaalle jotain. Voi olla markkinoitiin tehty osuuskunta tai osuuskunta, jossa on hyvin vahvasti kuntouttavia elementtejä mukana.”

Ora tiivistä hyvin, miten monipuolinen osuuskuntamalli parhaimmillaan on. Osuuskunta on kuitenkin myös yritysmuoto ja tämä pitää muistaa osuuskuntaa perustettaessa vastuukysymyksiensäkin vuoksi (Etelä-Karjalan käräjäoikeuden ratkaisu³⁷). Kuten johdantotekstistä ilmeni, halusimme keskittyä tässä raportissamme osuuskuntaan työvälineenä osallisuuden ja työllisyyden lisäämisessä. Kun osuuskunnan ymmärtää työvälineenä, ymmärtää samalla osuustoiminnan erityispiirteitä paremmin.

Kuvassa 2 kerrotaan, miten osuuskuntaa voidaan hyödyntää toimintamallina vammaisen nuoren työelämäosallisuuden lisäämiseksi:

Kuva 2.

Esimerkki, miten hallinnolliset tehtävät on jaettu osuuskunnan sisällä.

Kuvassa 2 on vammaisten nuorten perustama, kuviteltu osuuskunta. Osuuskunnan päätoimiala on puutarhanhoito, ja hallinnolliset työt on jaettu osuuskuntalaisten kesken. Osuuskunnan jäsentä ei katsota yrittäjäksi, jos osuuskunnassa on

³⁷ Käräjäoikeus määräsi työturvallisuusmääräyksiensä rikkomisesta lappeenrantalaisen osuuskunnan 1 500 euron yhteisösakkoon ja hallituksen puheenjohtajan kymmeneen päiväsakkoon.

vähintään seitsemän jäsentä. Tällöin omistusosuus per jäsen jää alle 15 prosentin. Hankkeessa on todettu, että tämän lisäksi jäsenen tulee tehdä työsopimus osuuskunnan kanssa. Näillä asioilla on merkitystä, jos nuori saa työttömyyskorvausta ja haluaa kokeilla osuuskunnassa toimimista ilman, että menettää työttömyysturvaansa. Tulee myös seurata, ylittävätkö tulot työttömyysrahan suojaosan 300 euroa. Jos tulo ylittyy, se saattaa vaikuttaa muun muassa asumistukeen.

Kuvan osuuskuntaa pyörittää 10 nuorta, koska jäsenmäärä vaihtelee ja on hyvä, että jäsenmäärä ei mene alle seitsemän henkilön. Nuoren työntekijän jännittämistä ja jaksamista voi helpottaa suosimalla parityöskentelyä. Parityöskentely tarkoittaa, että nuoret huolehtivat pareittain vastuualueestaan. Tässä osuuskunnassa on myös huomaamaton tiimivalmentaja tukemassa ja neuvomassa. Tiimivalmentaja seuraa osuuskunnan myönteisen ilmapiirin ylläpitämistä.

Osuuskunnassa voidaan sopia, että tehtäviä kierrätetään tietyllä ajanjaksolla, jotta jokainen nuori saa kokemusta eri vastuualueista. Tämä auttaa nuorta myös tutustumaan itseensä, omaan osaamiseensa ja kiinnostuksen kohteisiinsa paremmin, samalla hänen itseluottamuksensa kasvaa. Vammaiset nuoret kokevat muita nuoria enemmän yksinäisyyttä, mikä tuo omia haasteita. Tästä syystä osuuskuntatyöllä voi olla suurempi merkitys vammaiselle nuorelle, kun hän pääsee tutustumaan muihin nuoriin. Ajatuksena on, että itseluottamuksen kasvun lisäksi nuori saa vertaistukea, rohkaisua ja pääsee harjoittelemaan erilaisia taitoja.

Kuten aiemmin tuli esille, vammaisilla nuorilla toimintakyky vaihtelee toisiinsa nähden hyvin paljon. Esimerkiksi pelkän diagnoosin tai invaliditeettiprosentin perusteella ei voida sanoa, millaisia tukitoimenpiteitä nuori tarvitsee. Osuuskuntamallissa lähdetään siitä ajatuksesta, että vammaiset nuoret ovat hyvin yksilöllisiä myös osaamisen ja työkyvyn osalta. Vastuuta pystytään osuuskuntamallissa kasvattamaan portaittain nuoren tilanteen ja osaamisen mukaan. Joidenkin nuorten kohdalla tämä portaittain eteneminen voi olla hyvin hidasta ja toisilla taas on isoja harppauksia. Mallissa kuitenkin korostuu nuoren vahvistuminen sosiaalisin ja vertaistuellisin keinoin.

6.1 Vammaisten nuorten perustamiin osuuskuntiin liittyvät kannustinloukut ja muut kehittämiskohteet

Käsitlemme joitakin vammaisen nuoren kohtaamia haasteita hänen yrittäessään työllistää itseään tai päästä osuuskunnan kautta avoimille työmarkkinoille. Hankkeen aikana havaitsimme, ettemme voi sivuuttaa näitä asioita. Tätä vahvistaa myös viimeisin, vammaisten yrittäjyyttä käsittelevä selvitys³⁸. Työelämäosallisuuden edistämisen kehittämiskohteita on useita. Hankkeessa yllätyimme, miten vähän byrokraloukkua on tuotu esille, vaikka se on suuri haaste vammaisen nuoren elämässä.

38 Niemelä ym. 2017.

6.1.1 Työkyvyttömyyseläke

Työkyvyttömyyseläkkeellä olevien haasteet työn ja eläkkeen yhdistämisessä ovat valitettava esimerkki palvelujärjestelmän hitaasta muutoksesta. Ekonomisti Harri Hietala teki selvityksen aiheesta Vatesille jo vuonna 2013 eli ongelmat ovat tiedossa³⁹. Asiaa selvittämään perustettiin viimein työryhmä sosiaali- ja terveysministeriön toimesta ja heiltä tulikin esitys vuonna 2017⁴⁰. Esitys keskittyi kuitenkin vain työeläkejärjestelmän kautta eläkettä saavien aseman kohentamiseen niin sanotun lineaarisen mallin avulla⁴¹. Tämä on toki tärkeä asia, koska esimerkiksi moni kehitysvammainen työskentelee työkyvyttömyyseläkkeen ohella. Nykymallin mukaan eläke katkeaa kokonaan, jos tulo ylittyy 737,45 euroa kuukaudessa vuoden 2018 indeksitason mukaan. Vammainen työntekijä ja hänen työnantajansa ovat joutuneet seuraamaan tarkasti, ettei tuloraja ylity vahingossa. Muuten työntekijä joutuisi pahimmassa tapauksessa maksamaan työkyvyttömyyseläkkeensä takaisin takautuvasti ja tällä voi olla hankalat seuraukset toimentulon kannalta.

Monet vammaisista nuorista elävät kuitenkin kansaneläkejärjestelmän kautta saadulla eläkkeellä ja heidän tilanteensa on pysynyt ennallaan jo pitkään. Ehdotettu lineaarinen malli ei koske kansaneläkettä saavia. Työssäkäynnin pitäisi olla kannattavampaa myös heille, koska muuten yhteiskunta viestii vammaisille nuorille, ettei heidän odoteta pyrkivän työelämään. Nuorten työkyvyttömyyseläkeläisten määrä on kasvanut tasaisesti 2000-luvun puolivälistä lähtien⁴². Sitä suurempi syy olisi kiinnittää tähän huomiota kiireisesti.

Opiskelun ja työelämään osallistumisen tulisi olla ensisijaista eläkkeeseen nähden. Eläkkeellä olemisesta tulee nuorelle helposti pysyvä olotila, jos siirrytään jo hyvin nuorena eläkkeelle. Eläkkeelle siirtyminen tarkoittaa nuorelle syrjäytymisen lisäksi taloudellisia haasteita.⁴³ Vammaisten nuorten kohdalla tämä myös sotii YK:n vammaissopimuksen henkeä vastaan, eikä ole LOS:n tarkoittaman lapsen edun mukaista, jos jo 16-vuotiaalle vammaiselle nuorelle ehdotetaan automaattisesti eläkkeelle siirtymistä. Vammaisella nuorella ei useimmiten ole siinä vaiheessa kokemusta tai tietoa elämän tavanomaisista kuluista, jotta hän kykenisi tekemään loppuelämään merkittävästi vaikuttavan päätöksen.

Tämä ei ole ainoa haaste. Silloin, kun työkyvyttömyyseläkkeellä oleva työskentelee yrityksessään, huomioidaan ainoastaan ansiotulo. Esimerkiksi yrittäjän nostamat pääomatulot eivät kuulu huomioon otettaviin ansioihin. Haastatteluita ilmeni kuitenkin, että viranomaisetkaan eivät välttämättä ole tietoisia tai osaa ohjeistaa työkyvyttömyyseläkkeellä toimivia vammaisia yrittäjiä oikein. Viranomaiset eivät myös aina osaa ohjata oikeaan paikkaan, kun he eivät tiedä vas-

39 Hietala, Harri 1.10.2013 luentodiat: "Vammaisten työllistymisen ja työllistämisen taloudelliset kannustimet": <https://www.vates.fi/media/tutkimustietoa/tutkimukset/kalvot-vammaisten-tyollistymisen-ja-tyollistamisen-kannustimet.pdf>.

40 STM 2017.

41 Lineaarista mallia esittelevän työryhmän mukaan sillä tarkoitettaisiin, että suojaosuuden ylittävät ansiot pienentäisivät maksussa olevaa eläkettä. Suojaosuudeksi ehdotetaan 50 prosenttia eläkkeen perusteena olevista ansioista, kuitenkin vähintään 600 euroa kuukaudessa. Tämän suojaosuuden ylittävät ansiot leikkaisivat työryhmän esityksen mukaan eläkettä 50 prosenttia jokaista ansaittua lisäeuroa kohti. (STM 2017).

42 Hillamo ym. 2017, s.14.

43 Hillamo ym. 2017, s.14.

tauksia kysymyksiin.⁴⁴ Yhä useampi henkilö on siirtynyt työkyvyttömyyseläkkeelle, ja tämän seurauksena viranomaisten osaaminen on kasvanut. Silti töitä riittää edelleen.

6.1.2 Byrokratialoukku

On hämmästyttävää, miten vähän byrokratialoukusta on puhuttu vammaisten kohdalla, ja vammaisten nuorten kohdalla vielä vähemmän. Esimerkiksi työkyvyttömyyseläkkeen lineaarisesta mallista käsittelevän työryhmän selvityksessä siitä mainitaan vain lyhyesti. Selvityksessä myönnettiin kuitenkin, että etuusjärjestelmä saattaa olla ”hieman monimutkainen”.⁴⁵ Esimerkiksi Kelassa on meneillään kokeiluhanke⁴⁶, jossa nuorille annetaan mahdollisuus laittaa hakemus vireille suullisesti. On tarpeen nostaa byrokratialoukku esiin ja kertoa, miten se vaikuttaa kohderyhmäämme ja hankkeen tavoitteiden toteutumiseen.

Työkyvyttömyyseläkejärjestelmä ei ole ainut työnteon aloittamista hankaloittava tekijä. Myös työttömyysrahan turvin toimiville nuorille aiheutuu erilaisia selvittelyjä, jos haluaa kokeilla osuuskuntatoimintaa. Työttömyysturvan suojaosa on 300€, eli työtön voi tienata sen verran kuussa ilman että se vaikuttaa työttömyyskorvauksen suuruuteen ja kaikki tulot pitää ilmoittaa viranomaisille. Nuoren pitää muistaa tarkistaa myös työtulon vaikutus asumistukeen. Vammaisilla nuorilla byrokratialoukku on merkittävämpi, sillä heidän on lisäksi selvitettävä esimerkiksi kuljetuspalvelu ja henkilökohtainen apu työssäkäyntiä varten. Tällöin kynnys työntekoon voi muodostua vammaiselle nuorelle liian suureksi ja nuori voi väsyä byrokratiaviidakkoon.

Yhteiskunta myöntää kyllä erilaisia etuuksia, mutta niitä tunnetaan edelleen huonosti. Viranomaisilla ei usein ole riittävästi osaamista neuvomaan vammaista nuorta tai hän joutuu toimittamaan useita erilaisia selvityksiä, ennen kuin viranomaiset pystyvät arvioimaan, onko nuori oikeutettu saamaan niitä. Elinkeinotuki on tehdyn haastattelun perusteella yksi esimerkki huonosti tunnetusta tuesta, ja sen hakeminen on koettu turhan monimutkaiseksi. Vuonna 2015 sitä haki vain 11 henkilöä.⁴⁷ Toimenpiteiden kehittämisen yhteydessä on tärkeää pohtia myös, miten voitaisiin keventää vammaisten nuorten kohtaamia, erittäin haastavia byrokratialoukkuja. Nuoria kokemusasiantuntijoita olisi tärkeää hyödyntää tässä yhteydessä, ja vammaisjärjestöjä tulisi kuunnella enemmän.

6.1.3 Tiedonsaannin saavutettavuus

Hankkeen aikana huomasimme joutuvamme ottamaan askeleen taaksepäin voidaksemme astua taas eteenpäin. Taaksepäin meneminen liittyy tiedonsaantiin. Vaikka hankkeen aikana on pystytty tarjoamaan viittomakielisiä ja selkokieliä valmennuksia, hankkeen hyödyt eivät ole tavoittaneet kaikkia kohderyhmiä. Törnäsimme tähän ongelmaan myös osuuskunnan perustamisesta kiinnostuneille

44 Niemelä ym. 2017, s. 27–28, 30–32.

45 STM 2017, s. 50.

46 NEET-nuorten (Not in Employment, Education or Training) kuntoutuksen kehittämisen projekti 2018–2019: <http://www.kela.fi/neet-nuorten-kehittamishanke>.

47 Niemelä ym. 2017, s. 28–29.

tehdyissä selvityksissä. Kaikkia materiaaleja ei ole tehty saavutettavaan muotoon ja meidän oli siksi pitänyt etsiä erilaisia ratkaisuja ongelmaan.

Onneksi hankkeesta löytyi erityisosaamista, ja selvityksiä on voitu tehdä esimerkiksi suomalaisella viittomakielellä. Hankkeen aikana on kehitetty myös valmennuspaketti, joka on käännetty selkokielelle. Kuten aiemmin tuli esille, pystyimme räätälöimään valmennuksia kohderyhmille sopivammiksi. Osuustoimintakeskus Pellervo on tuottanut lukuisia hyviä materiaaleja ja olemme valinneet muutamia niistä yhdessä heidän kanssaan. Kiitos kuuluu yhteishankkeemme rahoittajalle, jolta löytyi ymmärrystä asian tärkeydelle ja saavutettaviin muotoihin liittyvä esityksemme hyväksyttiin.

Kun sopivaa kommunikointikeinoa tai -menetelmää ei ole tarjolla, nuoren sosiaalinen kompetenssi voi väistyä. Nuori ei tule ymmärretyksi oikein, eikä hän saa tahtotilaansa julki. Lääketieteellisissä tutkimuksissa ei välttämättä saada todellista kompetenssia esiin.⁴⁸ Vammaisen nuoren työelämäosallisuuden lisäämisessä on tärkeää lähteä juuri nuoresta itsestään ja siitä, miten hän parhaiten sisäistää asioita. Tällä hetkellä on tavallista, että vammaisen nuori joutuu sopeutumaan yhteiskuntaan sen sijaan, että yhteiskunta etsisi keinoja lähestyä nuorta. On tärkeää, että kaikissa vammaisia nuoria koskevissa hankkeissa tiedon saavutettavuus olisi luonteva osa hanketyötä. Vammaisella nuorella on oikeus saada tiedot itselleen sopivassa muodossa.

6.1.4 Palvelujärjestelmän toimivuus

Vammaisten yrittäjyyden kokemuksista on tehty tutkimus. Tutkittavat vammaiset yrittäjät ovat tuoneet palvelujärjestelmän ongelmat voimakkaasti esille. Ongelmia ovat aiheuttaneet erityisesti henkilökohtaisen avun saanti ja kuljetuspalvelut. Teoriassa vammaispalvelulaissa myönnetään riittävä määrä henkilökohtaista apua työntekoon ja yritystoimintaan, käytännössä tämä ei ole toteutunut lain hengen mukaisesti. Ongelmia on tullut esimerkiksi siitä, että sosiaalitoimi tekee arvion riittävästä määrästä henkilökohtaista apua ja usein arvioitu määrä on aivan liian vähän. Lisäksi vammaisten käytössä ei ole varajärjestelmää, jos avustaja esimerkiksi sairastuu äkillisesti. Haasteita tulee myös kuljetuspalvelujen erilaisista rajoituksista, kun esimerkiksi asiakaskäynteihin ei välttämättä saa käyttää kuljetuspalvelua.⁴⁹ Jos haluamme edistää vammaisten nuorten työllistymistä, emme voi sivuuttaa palvelujärjestelmän epäkohtia.

Jos halutaan, että vammaiset nuoret voisivat pyörittää osuuskuntaa tai muuta yritysmuotoa pysyväluontoisesti, heille on tarjottava tukea kaikissa yritystoiminnan vaiheissa. Ei riitä, että autetaan pelkästään alkuun.⁵⁰ Hankkeen aikana tulimme tulokseen, että osuuskunnassa on tärkeää olla tukihenkilö tai tiimivetäjä mukana. Tällainen tuki ei välttämättä yksinään ole riittävä, koska nuoret ovat erilaisia ja heidän tarpeensakin vaihtelevat. Tämä on tärkeä muistaa: "Mitä vaikeammin vammaisesta henkilöstä on kyse, sitä enemmän hän tarvitsee estee

48 Äikäs 2012, s. 123.

49 Niemelä ym. 2017, s. 31.

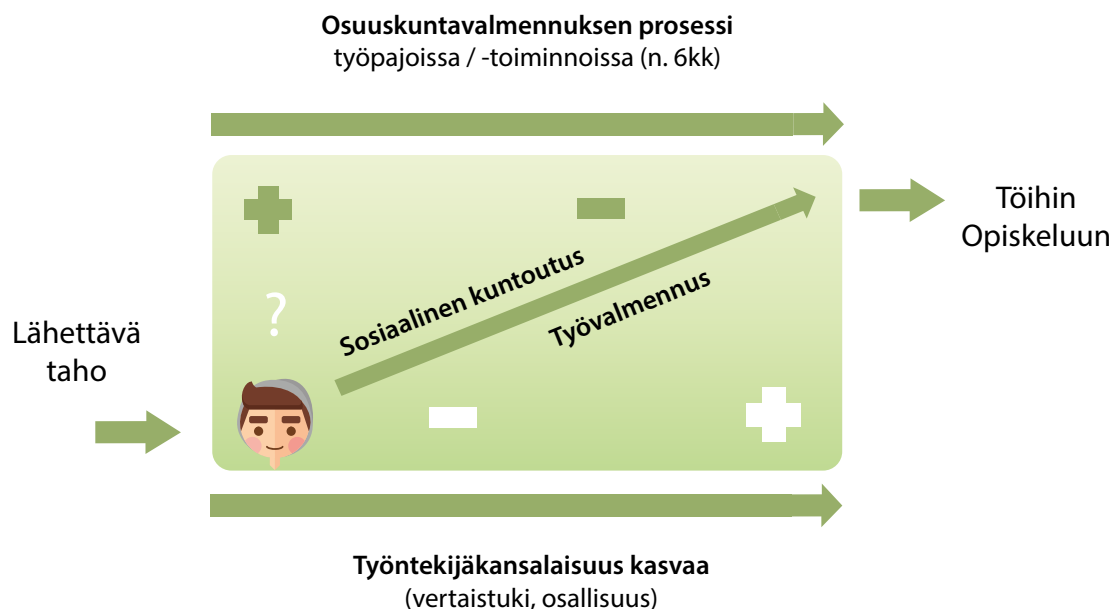
50 Niemelä ym. 2017, s. 14–16.

töntä ja saavutettavaa ympäristöä, apuvälineitä ja muiden apua selvittääkseen tavanomaisista elämän toiminnoista.”⁵¹

6.2 Osuuskuntamallin hyödyntäminen työpaja- ja työtoiminnan kehittämisessä

Jaana Paanetoja tuo väitöskirjassaan (2013) esille, että muun muassa työtoiminta on juridisesti ongelmallista, koska niihin osallistuvia ei voida pitää automaattisesti työoikeudellisen suojan ulkopuolella. Tämä on myös merkittävä yhteiskunnallinen kysymys.⁵² Tästä johtuen muun muassa työpajatoimintaa tulisi kehittää systemaattisemmin niin, että se johtaisi entistä tehokkaammin avoimille työmarkkinoille. Ei pidä unohtaa, että vaikeassa elämänvaiheessa oleva nuori saattaa tarvita enemmän tukea. Tällöin työpaja voi olla nuorelle ainoa paikka, jonka vuoksi hän jaksaa herätä aamuisin. Sosiaalihuoltolainsäädäntömme mahdollistaa tällaisen kuntouttavan elementin ja silloin nuori ei välttämättä ole vielä valmis kasvattamaan omaa työntekijäkansalaisuuttaan. Tarvitaan sopiva malli, joka kykenee huomioimaan myös tällaisia kuntoutuksellisia elementtejä.

Työpajassa nuori nähdään helposti passiivisena osallistujana, joka vain tulee työpajaan ja tekee pyydettyjä asioita. THL:n tutkijat ovat myös suhtautuneet kriittisesti näennäisiin osallisuutta edistäviin palveluihin. Tutkijoiden tarkoittama palvelu on esimerkiksi kuntouttava työtoiminta, joka perustuu yksinomaan pakoon ja jossa yksilön autonomiaa ei kunnioiteta.⁵³ Edellinen projektikoordinaattorimme, Pauli Leinonen esittelee piirroksessaan, miten työhönvalmennuksen ja kuntoutuksen elementtejä voidaan toteuttaa työtoiminnoissa:

Kuva 3.

Pauli Leinosen piirroksesta muunneltu kuvaus osuuskuntavalmennuksen prosessista, jossa on sosiaalisen kuntoutuksen ja työvalmennuksen elementtejä mukana.

⁵² Niemelä ym. 2017, s. 30.

⁵² Paanetoja 2013, s. 79–81, 239–246.

⁵³ Isola ym. 2017, s. 23.

Toimiva yhteistyöverkosto on tärkeä. Vammaisen nuoren kohdalla lähettävä taho voi olla esimerkiksi vammaispalvelu, erityisoppilaitos tai etsivä nuorisotyö. Lähettävä taho ohjaa nuoren työpajatoimintaan tai kuntouttavaan työpajaan riippuen tämän tilanteesta. Nuori voi olla aluksi oudossa ympäristössä ymmällään, mikä on ymmärrettävää. Jos nuoren elämässä on useat perusasiatkin sekaisin (näin ei aina ole), hän tarvitsee kokonaisvaltaista sosiaalista kuntoutusta. Tilanteen vaatiessa saatetaan tarvita moniammatillista tiimiä selvittämään nuoren kanssa, mikä kaikkea on syytä tarkistaa. Ovatko esimerkiksi nuoren asumisjärjestelyt kunnossa vai tarvitseeko hän apua niissä?

Sosiaalisessa kuntoutuksessa saatetaan lähteä siitä, että tuetaan nuorta hyvin arkisissa asioissa, kuten esimerkiksi siinä, että hän herää ja tulee työpajaan ajoissa. Nuoret ovat heterogeeninen joukko ja heidän avuntarpeensa vaihtelee paljon. Sosiaalisessa kuntoutuksessa lähdetään nuoren tarpeesta käsin, tai näin pitäisi olla.

Vammaisen nuoren kohdalla saatetaan tarvita myös vammaispalvelua, jotta nuorelle voidaan tehdä päätös hänen tarvitsemistaan palveluista, kuten esimerkiksi kuljetuspalvelusta. Nuori oppii vähitellen ottamaan vastuun siitä, että päätökset ovat ajan tasalla. Usein ollaan kuitenkin tilanteessa, että nuori tarvitsee yksinkertaisesti tietoa oikeuksistaan. Arvioidaan nuoren tilannetta, onko hän oikeutettu saamaan palveluja vammaispalvelun, sosiaalihuollon vai jonkun muun lainsäädännön perusteella. Tällöin on tärkeää huolehtia, ettei nuori ole missään vaiheessa väliinputoajan asemassa.

On tärkeää huolehtia, että eri organisaatioiden välinen yhteistyö toimii ja työntekijöillä on riittävä osaaminen myös vammaisten nuorten luontevaan kohtaamiseen ja auttamiseen. Esimerkiksi etsivää nuorisotyötä tekeville voidaan järjestää lisäkoulutuksia. Samoin esimerkiksi Ohjaamojen toimintaa tulisi kehittää niin, että mm. vammaispalvelu olisi niille luonteva yhteistyökumppani.

Kuten kuvasta 3 näkyy, nuoren sosiaalinen kuntoutus voi olla alussa suuressa roolissa ja työvalmennus ei ehkä ole vielä lainkaan ajankohtaista. Osuuskuntavalmennus lähtee kuitenkin heti alussa käyntiin nuoren kohdalla hänen tilanteensa ja mahdollisuuksiensa mukaan. Nuori saa tutustua rauhassa muihin ja etsiä paikkaansa ryhmässä. Kun sosiaalinen kuntoutus lähtee hyvin käyntiin, sen tarve vähitellen vähenee ja työvalmennuksen rooli kasvaa. Nuori alkaa opetella osuuskunnassa erilaisia taitoja ja hänen työntekijäkansalaisuutensa vahvistuu. Jollakin nuorella voi olla taustalla pelkkä peruskoulututkinto ja esimerkiksi rikkinäisen lapsuuden takia hän ei ole saanut mahdollisuutta kartuttaa työnteossa tarvittavia taitoja. Osuuskuntavalmennuksessa selvitetään samalla, mitä nuori osaa ja mitkä ovat hänen vahvuutensa.

Tällainen monitahoinen tavoite on mahdollinen joustavassa osuuskuntamallissa, mikä nostaa osuustoiminnan erityispiirteet esiin. Valmennuksen aikana pystytään toteuttamaan samankaltaisesti useita asioita, silti toimenpiteet nivoutuvat luontevasti yhteen kannustaen nuorta eteenpäin. Prosessin aikana nuori ei itse välttämättä edes ymmärrä oppineensa koko ajan useita työelämän kannalta keskeisiä taitoja. Tästä huolimatta työpajatoiminnan tarkoitus tulee pitää kirkkaasti mielessä ja valmennusmallilla on selkeä aikataulullinen tavoite. Ilman selkeää tavoitetta ei

pystytä selvittämään mahdollisia solmukohtia valmennusprosessissa.

Solmukohtien löytämiseen tarvitaan syvempi ymmärrys osallistujan tilanteesta. Palvelumuotoilu tuo välineitä ymmärryksen lisäämiseen ja tästä syystä se tulisi ottaa mukaan kehitystyöhön. Palvelumuotoilu⁵⁴ on tunnettua liikemaailmassa, mutta pikkuhiljaa myös sosiaali- ja terveyssektori on alkanut oivaltaa sen hyödyt. Sen avulla pystytään paremmin löytämään solmukohtia asiakkaan omassa palvelupolussa ja avaamaan niitä. Tällöin palvelupolku lyhenee ja tehostuu. Osallistuja motivoituu paremmin kehitystyöhön, kun hän kasvaa vähitellen passiivisesta osallistujasta aktiiviseksi vaikuttajaksi.

Palvelumuotoilun työkalujen avulla nuori saa tuoda näkemyksensä ja ajatuksensa julki. Nuori alkaa ymmärtää, että hänestä ollaan kiinnostuneita, hän saa vaikuttaa saamiensa palveluiden sisältöön ja hänen itseluottamuksensa kasvaa. Sen ansiosta nuoren osallisuus ja aktiivinen kansalaisuus vahvistuvat. Palvelumuotoilusta löytyy useita teoksia, joihin voi perehtyä. Eri paikoissa Suomessa järjestetään myös tutkimukseen tähtäviä koulutuksia.

Osuuskuntamalli vie kehitystyötä uusille tahoille, sillä siihen sisältyy useita osallisuutta vahvistavia elementtejä. Esimerkiksi Aspa-säätiön Suuntaaja-lehdestä löytyy osallistujan itse kirjoittama kokemuskertomus⁵⁵, miten hänen osallisuutensa ja itseluottamuksensa ovat hiljalleen kasvaneet osuuskunnassa. Kun ihminen osallistuu esimerkiksi kuntouttavaan työtoimintaan, hänen vointinsa voi vaihdella ja osuuskuntamallissa on huomioitu tämä yksilön tilanteen vaihtelevuus. Yksilö pystyy löytämään paikkansa ja vahvistumaan omaan tahtiinsa kannustavassa ympäristössä.

Hankkeessamme havaittiin, miten tarvitaan taitavia tukihenkilöitä mukaan pyörittämään osuuskuntaa. Tukihenkilön tai tiiminvetäjän tärkeimpiin tehtäviin kuuluu kannustaminen ja hyvän ilmapiirin ylläpitäminen. Hän kykenee havaitsemaan mahdollisia ristiriitoja ajoissa, ennen kuin ne kasaantuvat liikaa. Hän pystyy ehdottamaan, miten eri tavoin asioita voidaan ratkaista, jotteivat ihmiset tunne olevansa jumissa. Kaupungin työtoiminnassa ja -pajoissa pajaohjaajat ovat tällaisia tukihenkilöitä jo valmiiksi. Esimerkiksi Tiimiakatemia-koulutus⁵⁶ toisi lisäarvoa heidän tehtäviinsä. Tiimioppimisen hyötyjä esitellään esimerkiksi ”Taitava tiimivalmentaja” -teoksessa⁵⁷ ja Järvisen väitöskirjassa toimintaoppimisen mallista⁵⁸. Pellervon vuonna 2018 julkaisemasta oppaasta opiskelijoiden osuuskunnille saa myös hyviä vihjeitä⁵⁹.

Seuraavaksi esitetään osuuskuntamalli hieman isommassa mittakaavassa, joka havainnollistaa osuuskuntamallin monipuolisuutta työpajatoiminnan kehittämisessä

54 Palvelumuotoilu tarkoittaa palvelujen innovointia, kehittämistä ja suunnittelua muotoilun menetelmin. Suunnittelussa otetaan huomioon sekä palvelun osallistujien tarpeita että organisaation tavoitteita. Osallistujan palvelukokemuksen rakennuspalikoita ovat palvelun kontaktipisteet, palvelutuokiot ja palvelupolku. Kts. lisää esimerkiksi Juha Tuulaniemen Palvelumuotoilu (2011) -teos.

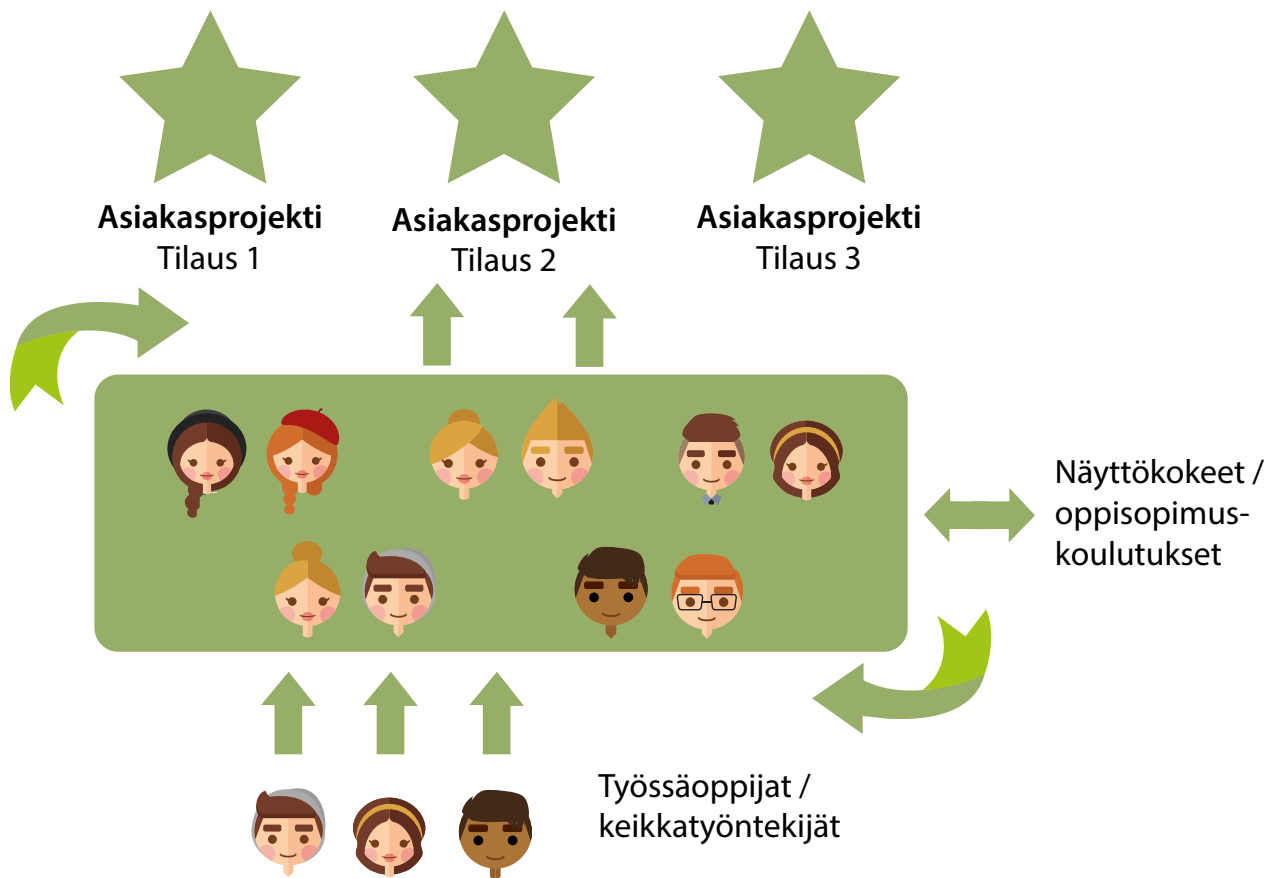
55 Suuntaaja 01/2018: ”Osuuskunta antoi väylän tehdä työtä voimien mukaan” <https://www.aspa.fi/fi/suuntaaja/suuntaaja-12018-yksinaisyys-koehyys-ja-merkityksellisyys/osuuskunta-antoi-vaeylan-tehdä>.

56 Kts. lisätietoa esimerkiksi www.tiimiakatemia.com.

57 Salminen, Jari (2013): ”Taitava tiimivalmentaja”.

58 Järvi, Taina (2013): ”Yrittäjyyden oppiminen ammatillisella toisella asteella”.

59 Troberg, Eliisa & Hytinkoski, Pekka (2018): ”Osuustoiminta oppimismallina yrittäjyyteen” <https://pellervo.fi/verkkokauppa/wp-content/uploads/2018/03/opiskelijaOSKopas.pdf>.

(kuva 4).

Kuva 4.

Osuuskuntamallin ilmentymä käytännössä.

Kuva 4 auttaa hahmottamaan, miten osuuskuntamallin idea toimii käytännössä. Keskellä toimii osuuskunta lähes perinteisen yritystoiminnan mukaisesti. Erona on vain, että tähän malliin sisältyy merkittäviä sosiaalisen vahvistamisen elementtejä. Osuuskuntalainen oppii toimimaan ryhmässä, ottamaan huomioon muita, ymmärtämään omia vahvuuksiaan ja vaikeita kohtiaan vuorovaikutuksessa muiden osuuskuntalaisten ja tukihenkilöiden kanssa.

Kun toimitaan tiimissä, nuori oppii näkemään miten omat toimintatavat ja käytös vaikuttavat muihin. Nuoren osaaminen kasvaa ja hän oppii tuntemaan itseään, kun saa kokeilla eri tehtäviä osuuskunnassa. Silti osuuskunnassa työskennellään todellisten asiakasprojektien ja tilauksien parissa. Tämä merkitsee myös todellista vastuunottoa. Osuuskuntamalli mahdollistaa kuitenkin, että vastuu kasvaa asteittain ja nuori saa yrittää uudelleen, jos ei ole onnistunut aiemmin.

Oikeiden asiakkaiden hoito on tärkeää, jotta nuori saisi mahdollisimman todennäköisen kokemuksen työelämässä toimimisesta ja vastuunotosta. Nuori oppii vähitellen kestävänsä myös vastoinkäymisiä, kun ei joudu käymään niitä läpi liikaa yksin. Osuuskunta voi ottaa vastaan myös esimerkiksi nuoria työssäoppijoita ja ohjata heitä. Tämän lisäksi osuuskunnassa toimiva nuori voi suorittaa näyttötutkimuksen tai oppisopimuskoulutuksen ilman, että joutuu erikseen etsimään sopivaa oppisopimuspaikkaa.

7 Tästä on hyvä jatkaa eteenpäin

Vaikka osuuskuntamalli on vain yksi keino muiden työllistymisen mahdollisuuksien joukossa, hankkeen aikana sen hyödyt ovat avautuneet paremmin. On alettu ymmärtää, millä tavalla osuuskunta poikkeaa muista yritysmuodoista ja miksi mallia kannattaisi hyödyntää laajemmin. Osuuskuntamallista on saatu lupaavia tuloksia kehitysvammaisten työpajatoiminnassa ja oppilaitoksissa sitä on hyödynnetty yhä enemmän. Opiskelijoiden osuuskunnista on saatu hyviä tuloksia, koska niiden avulla nuori on saanut kehittää työelämäosallisuuttaan ”monta kärkeä yhdellä iskulla” -periaatteella. Tämän tarpeellisuus korostuu erityisesti sellaisilla vammaisilla nuorilla, jotka tarvitsevat eri syistä muita enemmän tukea päästäkseen työelämään.

Toivomme, että tämän osatoteuttajakohtaisen raporttimme lisäksi erikseen julkaistava osatoteuttajien yhteinen loppuraportti innoittaa hyödyntämään osuuskuntamallia laajemmin. Osuuskuntamallista saataisiin monipuolinen työkalu muun muassa työtoiminnan systemaattiseen kehittämiseen, jotta nuoret pääsisivät entistä aiemmin avoimille työmarkkinoille. Toivomme, että hanke on innoittanut kumppaneitamme lisäämään osuustoimintaan liittyvää tietoa osana työllistymistä edistävää työtään ja pohtimaan, voitaisiinko mallia hyödyntää myös omassa organisaatiossa.

Palvelumuotoilu on hyvä lisä työpajan tai kuntouttavan työtoiminnan osuuskuntavalmennuksen prosessiin, koska sen avulla pystytään avaamaan nuoren palvelupolkua vielä tarkemmin. Se tuo työkaluja, joilla pystytään selvittämään mahdollisia solmukohtia jo prosessin aikana ja nuorelle pystytään näyttämään, mitä hänen palvelupolussaan tapahtuu seuraavaksi. Nuori pääsee vaikuttamaan entistä enemmän palvelupolkuunsa. Näin vältetään parhaassa tapauksessa nuoren polun liiallinen pitkittyminen. Osuuskuntavalmennuksessa työpajassa/työtoiminnassa hyödynnetään myös sosiaalista kuntoutusta ja työvalmennusta. Hankkeessa havaitsimme tarpeelliseksi, että osuuskunnassa on yksi tai kaksi taitavaa tukihenkilöä tai tiimivetäjää huolehtimassa muun muassa hyvän ilmapiirin ylläpitämisestä.

Opiskelijoiden osuuskunnan mallia kannattaa hyödyntää laajasti myös erityisoppilaitoksissa, koska ne tarjoavat erityistä tukea tarvitseville nuorille arvokkaita työkokemuksia. Kun nuoret toteuttavat todellisia asiakasprojekteja, he saavat erinomaisen kosketuksen työelämään ja asiakkaiden toiveisiin ja odotuksiin. Nuori pääsee harjoittamaan taitojaan monipuolisesti ja kehittämään itseluottamustaan ryhmässä. Nuori oppii muutenkin kuin toteuttamalla asiakasprojekteja. Kun tehtäviä kierretään osuuskunnan sisällä, nuoret pääsevät oppimaan myös kirjanpitoa, laskutusta, markkinointia, viestintää, viranomaiskontaktien hoitamista, verotusta ja niin edelleen. Nuori saa monipuolista kokemusta ja osaamista tukemaan työllistymistään joko toisiin osuuskuntiin tai suoraan palkkatyösuhteeseen. Hän saa myös rohkeutta perustaa halutessaan oman yrityksen.

Toivomme, että erityisoppilaitoksien lisäksi kasvupalveluissa lähdetään määrittäen kehittämään osuustoimintaa yhtenä työkaluna työllistämisen edistämiseksi. Ei riitä, että luodaan osuuskuntaneuvojen verkosto, vaan tarvitaan

myös kunnat mukaan. Olemme Vamlasissa huolissamme siitä, että työpajat ja työtoiminnot ovat mahdollisesti irrallaan kasvupalveluista, koska vammaisilla nuorilla on oltava yhtäläiset oikeudet työhön. Tarvittaessa on käytettävä kohdullisia mukautuksia, jotta tosiasiallinen yhdenvertaisuus voisi toteutua.

Vammaisten nuorten työelämäosallisuuden lisäämiseksi on tärkeää, että yhteistyöverkostoa kehitetään edelleen. Tämä saattaa merkitä esimerkiksi sitä, että etsivän nuorisotyön ja Ohjaamoiden työntekijöitä koulutetaan kohtaamaan ja auttamaan vammaisia nuoria. Koulutuksen lisäksi tulisi pohtia, miten esimerkiksi lastensuojelun, aikuissosiaalityön ja vammaispalvelujen kanssa voitaisiin tehdä tiiviimmin yhteistyötä. Tulee varmistaa, että apua tarjotaan mahdollisimman tehokkaasti ja oikea-aikaisesti, sillä vammaiset nuoret joutuvat monesti pomoteltavaksi palvelujärjestelmän sisällä. Tätä tulee välttää kaiken tavoin. On myös varmistettava, ettei väliinputoamisia synny missään vaiheessa. Vammaisjärjestöjen työntekijöitä ja kokemusasiantuntijoita voi esimerkiksi kutsua luennoimaan ja vetämään työpajoja. Yhteistyö syntyy luontevalla tavalla, kun opitaan tuntemaan ihmisiä ja muistetaan, mihin voi ottaa yhteyttä missäkin tilanteessa.

Osuuskuntamallin hyödyntäminen osana työpajatoiminnan kehittämistä vaatii aluksi vaivannäköä ja selvitystöitä, mutta vaivannäkö palkitsee myöhemmin moninkertaisesti. Nuori kartuttaa tiimioppimisen avulla itsetuntemustaan ja osaamistaan. Vammaisen nuoren kohdalla tämä saattaa merkitä myös itsenäistymisen prosessin käynnistymistä, varsinkin kun nuori on tottunut, että muut ihmiset hoitavat asioita nuoren puolesta.

Vastuunotto voi olla nuorelle uusi ja pelottava asia ja osuuskuntamalli mahdollistaa pehmeän alustan vastuun kantamiseen. Silti osuuskunnassa toimitaan oikeassa työympäristössä ja työelämälähtöisesti. Osuuskunnassa vastuunjako tapahtuu tasapuolisesti, mutta ottaa huomioon oman elämäntilanteen ja jakamisen. Nämä asiat on huomioitu osuuskuntavalmennuksen prosessissa hyödyntämällä sosiaalisen kuntoutuksen ja työvalmennuksen elementtejä. Nuoren työntekijäkansalaisuus vahvistuu oikeiden töiden parissa ja vuorovaikutuksessa muiden kanssa.

Yhteiskunnan heikot odotukset vammaisten työllistymisestä eivät ole YK:n vammaissopimuksen eivätkä yhdenvertaisuuslainsäädäntömme hengen mukaisia. Epäsuorasti tämä ajatustapa ilmenee esimerkiksi ontuvasti toimivassa palvelujärjestelmässämme, joka on mukautunut huonosti nopeasti muuttuvaan työelämään. Tuleeko tämä kuilu kasvamaan vai pystymmekö löytämään tehokkaampia keinoja tarjota vammaisille nuorille yhdenvertaiset mahdollisuudet päästä mukaan tuleviin muutoksiin? Muuttuva työelämä on avannut useille vammaisille nuorille uusia mahdollisuuksia, joita on valitettavasti hyödynnetty edelleen erittäin vähän. Palvelujärjestelmän ripeän kehittämisen ohella on syytä kokeilla täysin uudenlaisia avauksia ja entistä innovatiivisempia yhteistyömuotoja.

8 Lähteet

Ahponen, Helena 2008: Vaikeavammaisen nuoren aikuistuminen. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 94. Kelan tutkimusosasto, Helsinki.

Ala-Kauhaluoma, Mika & Kesä, Mikko & Lehikoinen Tuula & Pitkänen, Sari & Ylikojola, Pekka 2017: Osatyökykyisistä osaavaa työvoimaa. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja (Työelämä) 42/2017. Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto, Helsinki.

Asplund, Rita & Koistinen, Pertti 2014: Onko työmarkkinoilla tilaa kaikille? – Katsaus erityisryhmiin kohdistetun politiikan tuloksiin ja haasteisiin. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 22/2014.

Ekholm, Elina & Teittinen, Antti 2014: Vammaiset nuoret ja työntekijäkansalaisuus. Osallistumisen esteitä ja edellytyksiä. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 133. Kelan tutkimusosasto, Helsinki.

Hiilamo, Heikki & Määttä, Anne & Koskenvuo, Karoliina & Pyykkönen, Jussi & Räsänen, Tapio & Aaltonen, Sanna 2017: Nuorten osallisuuden edistäminen. Selvitysmiehen raportti. Diak puheenvuoro 11. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Juvenes Print Oy, Tampere.

Hoffrén, Teija 2017: Kysely oikeuksien toteutumisesta vammaisten henkilöiden arjessa. Raportti keskeisistä kyselytuloksista. Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta (VANE): <http://vane.to/documents/2308875/0/Raportti+kyselyn+tuloksista+%28.pdf%29/f6450cf2-2225-44d9-b30f-f7d1f6bc3b5e/Raportti+kyselyn+tuloksista+%28.pdf%29.pdf>.

Härmälä, Valtteri & Lamminkoski, Helka & Salminen, Vesa & Halme, Kimmo & Autio, Erkki 2017: Yrittäjyyden uudet suunnat – selvitys hallituksen toimenpiteistä yrittäjyyden vahvistamiseksi. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 75/2017. Valtioneuvoston kanslia.

Irjala, Marja 2017: Osallinen, syrjässä, marginaalissa, onnellinen? Tutkimus oppisopimuskoulutuksen erityisopiskelijoista Suomessa ja Saksassa. Väitöskirja, Oulun yliopisto. Juvenes Print, Tampere.

Isola, Anna-Maria & Kaartinen, Heidi & Leemann, Lars & Lääperi, Raija & Schneider, Taina & Valta-ri, Salla & Keto-Tokoi, Anna 2017: Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen työpaperi 33/2017. Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy, Helsinki.

Isola, Anna-Maria & Turunen, Elina & Hillamo, Heikki 2016: Miten köyhät selviytyvät Suomessa? Yhteiskuntapolitiikka 81:2, s. 150–160.

Kannasoja, Sirpa 2013: Nuorten sosiaalinen toimintakyky. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä.

Kanste, Outi & Sainio, Päivi & Halme, Nina & Nurmi-Koikkalainen 2017: Toimintarajoitteisten nuorten hyvinvointi ja avun saaminen – Toteutuuko yhdenvertaisuus? Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen tekemän kouluterveyskyselyn tuloksia. Tutkimuksesta tiivistä 24, THL.

Kuure, Tapio & Kapanen, Anna & Lipponen, Elisa 2015: Sosiaalinen vahvistaminen käsitteenä ja palveluina – Sosiaalisen vahvistamisen kehittämistoiminnan tuloksia. Valtakunnallinen työpajayhdistys ry Opetus- ja kulttuuriministeriön tuella.

Lampinen, Reija 2007: Omat polut!: vammaisesta lapsesta täysvaltaiseksi aikuiseksi. Edita Publishing Oy, Helsinki.

Linnakangas, Ritva & Suikkanen, Asko & Savtschenko, Victor & Virta, Lauri 2006: Uuden alussa vai umpikujassa?: Vammaiset matkalla yhdenvertaiseen kansalaisuuteen. Raportteja / Stakes: 15/2006.

Niemelä, Pyry & Renko, Maija & Nikoskinen, Tuomas & Heinonen, Jarna & Hytti, Ulla & Lindberg, Jukka & Ray, Kaija & Kaarnasaari, Anne & Savela, Kati & Kallionpää, Pekka & Kämäräinen, Vesa & Pakarinen, Jaana 2017: Vammaisten henkilöiden yrittäjyys ja sen tuki. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 22/2017. Valtioneuvoston kanslia.

Nurmi-Koikkalainen, Päivi & Ahola, Sanna & Gissler, Mika & Halme, Nina & Koskinen, Seppo & Luoma Minna-Liisa & Malmivaara, Antti & Muuri, Anu & Sainio, Päivi & Sääksjärvi, Katri & Väyrynen, Riikka 2017: Tietoa ja tietoarpeita vammaisuudesta – analyysia THL:n tietotuotannosta. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen työpaperi 38/2017. Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy, Helsinki.

Paanetoja, Jaana 2013: Työsuhteista työtä vai työtoimintaa? – Tutkimus vajaakuntoisen tekemän työn oikeudellisesta luonteesta. Väitöskirja. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 316, Helsinki.

Pikkusaari, Suvi & Ora, Petteri & Sundqvist, Anki & Lampinen, Pauliina & Saastamoinen, Sanna & Nupponen, Mari & Karhapää, Riitta 2016: Tuettu työllistyminen käytännössä. Kiipulan ammattiopisto. Painotalo Plus Digital Oy, Lahti.

Sosiaali- ja terveysministeriö 2018: Oikeus osallisuuteen ja yhdenvertaisuuteen YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen kansallinen toimintaohjelma 2018–2019. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2/2018. Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto, Helsinki.

Sosiaali- ja terveysministeriö 2017: Kannustinloukut. Työkyvyttömyyseläkkeen ja ansiotulojen yhteensovittaminen sekä lineaarinen malli. Osatyökykyisille tie työelämään – kärkihanke (OTE). Työryhmäraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2017:32. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.

Teittinen, Antti 2015: Miksi vammaiset syrjäytyvät työelämästä? Rakenteellinen näkökulma (Why disabled people are discriminated in working life. A structural perspective). Teoksessa Kivirauma Joel (toim.): Vammaisten elämä (Lives of disabled people). Suomen Vammaistutkimuksen Seuran 3. vuosikirja. Kynnys ry, Helsinki.

Tekoilyohjelman ohjausryhmä 2017: Suomen tekoilyaika – Suomi tekoilyn soveltamisen kärkimaaksi: Tavoite ja toimenpidesuosituksset. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu- ja TEM raportteja 41/2017. Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto, Helsinki.

Yhdenvertaisuusvaltuutetun selvitys 2016: "Vammaisena olen toisen luokan kansalainen". Selvitys vammaisten syrjintäkokemuksista arjessa. Oikeusministeriö ja syrjinnän seurantajärjestelmä. Lönnberg painot Oy, Helsinki. Selvitys on saatavilla useissa saavutettavissa muodoissa.

Äikäs, Aino 2012: Toiselta asteelta eteenpäin. Narratiivinen tutkimus vaikeavammaisen nuoren aikuisen koulutuksesta ja työllistymisestä. Väitöskirja, Itä-Suomen yliopisto. Juvenes Print, Tampere.

